

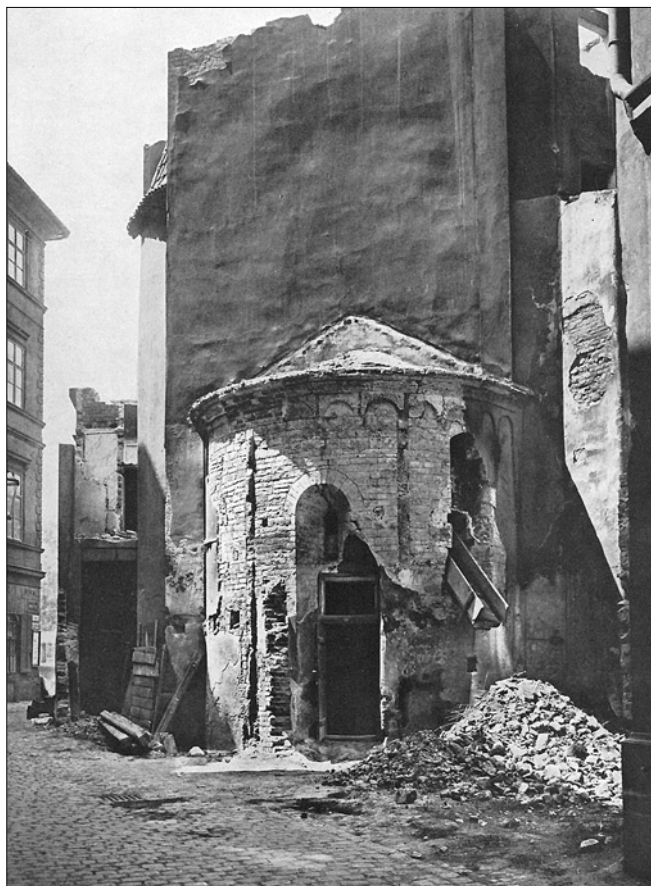
NOVÉ POZNATKY O KOSTELE SV. JANA KŘTITELE NA ZÁBRADLÍ NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

JAROSLAV PODLIŠKA

ÚVOD

Trvalou součástí širokého okruhu témat, sledovaných při studiu historické podoby pražské raně středověké sídlištní aglomerace, je problematika vývoje sakrální architektury na území tohoto protoměstského celku. Počátky bádání jsou spojeny především s objektem Pražského hradu, kde byly zásluhou archeologie učiněny zásadní poznatky podstatně doplňující naše vědomosti.¹⁾ Vedle staveb z pražských hradních areálů²⁾ se zájem odborné obce soustředil na plochu podhradí, kde se raně středověké sakrální stavby objevují v první vlně vzniku jako součást panských dvorců při důležitých komunikačních tepnách. Nejvýrazněji tento jev pozorujeme na ploše dnešního Starého Města. V současné době je známo celkem 19 sakrálních staveb, u kterých je předpokládána nebo přímo stavebně-historicky či archeologicky prokázána románská stavební fáze.³⁾

Mezi stavebně velice pozoruhodné staroměstské románské stavby náležel kostel sv. Jana Křtitele, nacházející se v místech dnešního domu čp. 205/I v ulici Na Zábradlí. Naše vědomosti o stavebním a historickém vývoji této unikátní stavby byly nedostatečné. Důvodem se stala skutečnost, že kostel na konci 19. století postihl osud několika dalších pražských románských památek, kdy byl bez

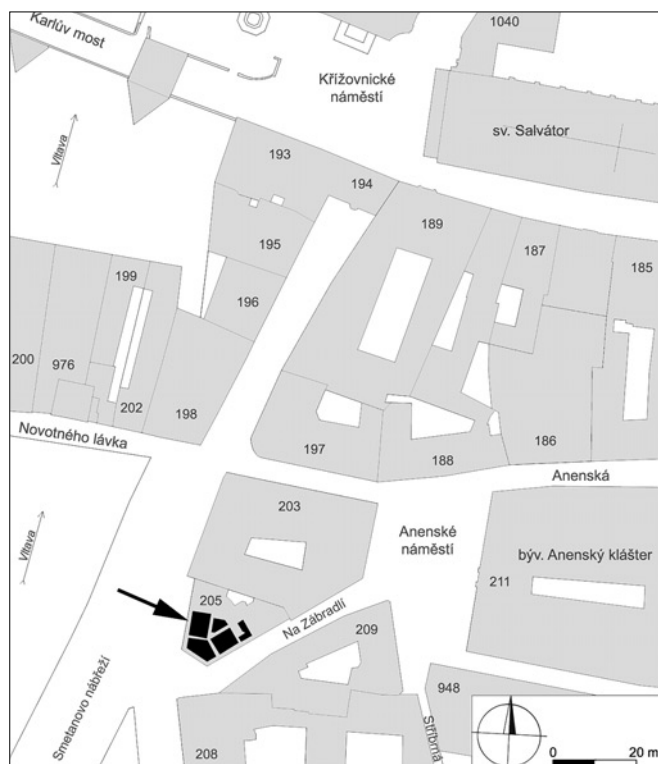
Obr. 1: Kostel sv. Jana Křtitele Na Zábradlí na Starém Městě pražském, východní apsida románské centrály těsně před zbořením v roce 1896 (repro z: V. Chaloupecký, J. Květ, V. Mencl, 1948).

dělního stavebně historického a archeologického průzkumu v rámci asanace nevyhovujících městských částí zbořen a nahrazen obytnou novostavbou.⁴⁾

Určitou možnost, jak tento stav našich poznatků změnit, přinesly na začátku roku 2001 stavební úpravy v domě čp. 205/I, stojícího v místech bývalého kostela. Projekt přestavby zanedbaných suterénních prostor v restaurační provoz vyvolal sérii stavebních zásahů pod stávající úroveň podlah, při kterých byly nečekaně odhaleny dobře zachovalé pozůstatky kostela sv. Jana Křtitele.⁵⁾

HISTORIE LOKALITY VE SVĚTLE PÍSEMNÝCH A ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ

Dějiny místa na rozhraní dnešního Smetanova nábřeží a ulice Na Zábradlí jsou neodmyslitelně spojeny s románským kostelem sv. Jana Křtitele, který zde stával do roku 1896. Počátky této stavby nejsou známy. První písemná zpráva pochází až z roku 1320 a zmiňuje objekt v souvislosti s osobou faráře Jana.⁶⁾ Tento výrazně pozdní záznam zachycuje kostel již jako farní. Z průběhu 14. a počátku 15. století (z let 1363 – 1413) následují početnější zmínky udávající především jména farářů.⁷⁾ Roku 1395 je uváděn nový oltář ke cti Panny Marie v kostele „S. *Johannis baptistae in vado*“, nadaný pražským měšťanem Jakubem z Brázdína.⁸⁾ Místní označení „...*in vado*“ – u brodu – detailněji lokalizuje kostel na vltavský břeh v blízkosti důležité komunikační spojnice pražských měst. Polohu kostela při vltavském břehu vymezovala v tomto období staroměstská hra-

Obr. 2: Praha 1 – Staré Město, základní polohová situace archeologického výzkumu v ulici Na Zábradlí čp. 205/I (kresba S. Matoušová).

dební zeď, zahrnující stavbu do obvodu města. Kolem kostela se nalézal nevelký hřbitov spolu s farou (čp. 204) a farní školou (čp. 206). Severně od tohoto útvaru, v místech dnešního domu čp. 203 je od roku 1366 uváděn dvůr inkvizitorů „*curia inquisitoris hereticorum*“.⁹⁾ V nevelké blízkosti je zmiňována i branka k vodě, pozůstatek systému staroměstského opevnění.¹⁰⁾

Po husitských válkách se kostel dostal pod vliv kališníků, kteří farnost kněžsky neobsadili, ale na hřbitově i v nevelké blízkosti kostela četně pohřbívali.¹¹⁾ Roku 1625 daroval císař Ferdinand II. kostel spolu s farní a školní budovou dominikánům od sv. Jiljí na Starém Městě pražském.¹²⁾

Patentem císaře Josefa II. byl kostel sv. Jana Křtitele roku 1784 zrušen a následně roku 1789 prodán do soukromých rukou.¹³⁾ Kostel byl nedlouho poté přestavěn na obytný dům podle plánu známého pražského stavitele Ignáce Jana N. Palliardiho.¹⁴⁾

Obdobný osud postihl i budovu bývalé fary (čp. 204) a dům čp. 206, které byly již od doby barokní postupně stavebně upravovány. Roku 1894 byla Magistrátem stanovena nová regulační čára dnešního Smetanova nábřeží, která předpokládala stavební likvidaci uvedené zástavby. Objekty čp. 204 a 205 již v roce 1893 zakoupil stavební podnikatel Alfons Wertmüller, který v následujícím období vypracoval plány na výstavbu nového čtyřpatrového domu. Uvedený záměr byl realizován po provedení asanace stávajících objektů v roce 1896.¹⁵⁾ Domy čp. 204, 205 a 206 byly přes protesty ochránců památek zbořeny. Stavba bývalého kostela ve hmotě domu čp. 205 byla před odstraněním částečně zdokumentována.¹⁶⁾

Z archeologického hlediska se místo výzkumu nalézalo na nejnižším terasovém stupni vltavského pravobřeží,¹⁷⁾ který byl při postupu raně středověkého osídlení v této části města zaujímán nejdříve. Na základě zjištění starších archeologických výzkumů v nejbližším okolí můžeme počátky stabilního osídlení klášter bezpečně již do průběhu 11. století. Mezi nejvýraznější projevy nejstaršího sídlištního horizontu Starého Města patří doklady výroby a zpracování železa, zachycené na řadě lokalit především v prostoru Betlémského náměstí a jeho okolí.¹⁸⁾ Výrazná železářská aktivita, postupně datovaná do průběhu 11. až 1. poloviny 12. století, doznívá v 2. polovině 12. století a je následně převrstvena sídlištním horizontem nevýrobní povahy. Na konci 12. a především v 1. polovině 13. století dochází postupně k sídlištní konsolidaci území, která vrcholí výstavbou kamenné domovní zástavby podél hlavních komunikací a veřejných prostranství v rámci hradbami opevněného Starého Města.¹⁹⁾

V okolí ulice Na Zábradlí proběhlo v minulosti již několik archeologických výzkumů rozdílného rozsahu. Nejbližší zkoumaná plocha se nalézala na jižní straně ulice Na Zábradlí. Při terénních úpravách objektu čp. 209/I v roce 1966 zde bylo odkryto několik kostrových hrobů, orientovaných Z – V, obsahující jedince v natažené poloze bez doprovodné výbavy.²⁰⁾

Většina archeologických akcí se odehrála převážně východně od ulice Na Zábradlí v prostoru Anenského náměstí a Anenské ulice. V severní části náměstí proběhl v roce 1995 výzkum kolektorové šachty.²¹⁾ Vedle dokladů mohutné sídlištní aktivity, především z úseku přelomu 12. a 13. století, se z vrstev nad podloží podařilo získat drobný sou-

bor keramických zlomků s kalichovitě profilovaným okrajem a drobnou bronzovou esovitou záušnicí. Úroveň podloží byla zastížena na niveletě 187 m n. m.²²⁾

Na kolektorovou šachtu navázal v roce 1999 výzkum liniového výkopu směřujícího od kolektorového vstupu na náměstí do ulice Anenské a dále k vyústění ulice na Smetanova nábřeží, kde byla celá akce zakončena realizací technické šachty.²³⁾ V prostoru náměstí se podařilo dokumentovat situaci dokládající výrazný nárůst osídlení v průběhu 12. a 13. století. Nejstarší horizont s keramikou 11.–12. století reprezentoval mělký jámovitý objekt s vypálenými stěnami, který mohl sloužit při zpracování kovů.²⁴⁾

Důležitou sondu do podoby nejbližšího zázemí kostela přinesl výzkum dvora a suterénu domu čp. 203/I v severovýchodním sousedství bývalého kostela.²⁵⁾ Radikální terénní úpravy při stavbě domu v polovině 19. století poničily větší část historického nadloží a místy zasáhly až do přírodního podloží. Zachovány zůstaly především spodní partie zahloubených objektů, např. tělesa ohnišť. Na základě keramiky byl uvedený sídlištní horizont datován do 11. až 13. století. Zajímavým zjištěním se stala absence hrobů v nevelké vzdálenosti od předpokládaného severovýchodního závěru románské svatyně. Pouze nález několika ojedinělých lidských kostí indikoval blízkou přítomnost hřbitova.

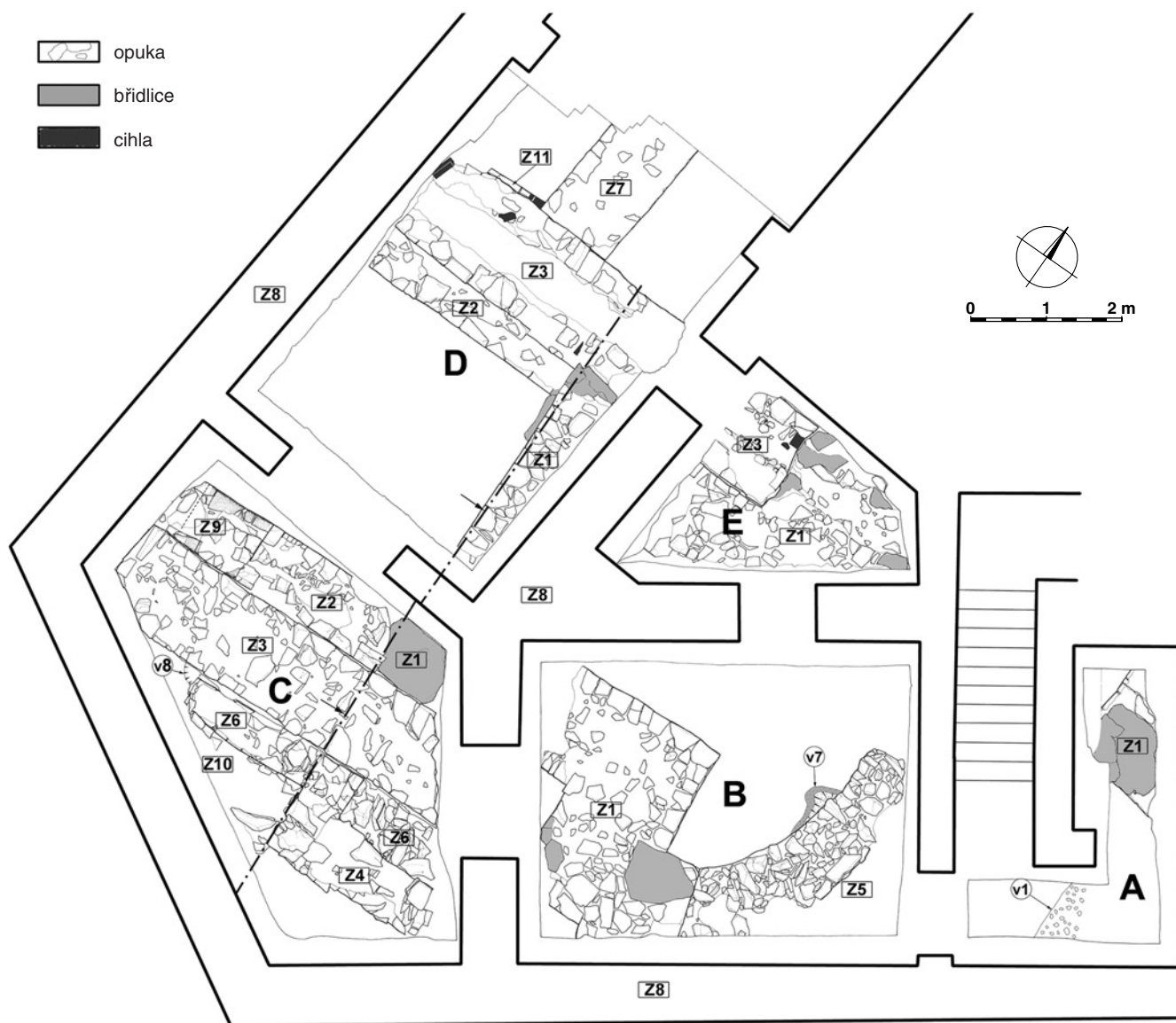
POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán stavebními úpravami v suterénu objektu čp. 205/I, který se nalézá na nároží Smetanova nábřeží a ulice Na Zábradlí. První fáze výzkumu byla zaměřena na dokumentaci deseti statických sond provedených bez oznámení před příchodem archeologů.²⁶⁾ Po vyhodnocení statických sond byl stavebníkem opuštěn původní úmysl realizovat plošné snížení prostoru o 1 m a bylo přistoupeno k pouhému odstranění původní cihelné skladby podlah s podsypem o celkové mocnosti cca 0,2 m, a to za stálé přítomnosti archeologa. Po odstranění recentní skladby podlah proběhla postupná dokumentace odhalených zdí, hrobů a zahloubených objektů. Vybrané části ohrožené záměry stavby byly archeologicky rozebrány. Tento případ se týkal především mělce uložených hrobů, u kterých muselo být provedeno celkové odhalení a následné vyzvednutí antropologem. Snahou výzkumu bylo zachovat neohrožené terénní situace, nebo jejich narušení minimalizovat. V případech zděných konstrukcí se odkrytou situací podařilo zachovat a následně zakonzervovat pod současnou podlahou.

Plocha výzkumu byla vymezena plochou pěti nevelkých suterénního prostoru, pracovním označených jako sektory A – E.

Sektor A

Sektor A tvořila ve východní části objektu obdélně protáhlá prostora s výklenkem na západní straně, pravouhle se zalamující pod přístupové schodiště do suterénu. Po odstranění cihlové dlažby (povrch 186,3 m n. m.)²⁷⁾ a vrstev smíšeného charakteru, tvořících stavební podsyp dlažby, se v severní části sektoru objevila koruna masivního základového zdiva Z1/A z opukových a břidlicových kamenů, spojených rezavě zbarvenou vápennou maltou (povrch interval 186 – 185,8 m n. m.). Volnou plochu na sever a jih od zdi porušovaly mladší zásahy stavebního rázu, vyplně-

Obr. 3: Praha 1 – Staré Město, Na Zábradlí čp. 205/I – suterén domu. Základní náleзовá situace s vyznačením odkrytých zdí a zahloubených objektů. Průběh generálního řezu v západní části kostela čerchované viz. obr. 7 (kresba S. Matoušová).

né převážně stavebním odpadem s převahou opukové drtě (objekty V1 a V4). Masivní zděný základ Z1/A byl na straně západní porušen obvodovou zdí stávajícího suterénu (Z8), směrem východním procházel pod základy téže zdi. Základ byl tvořen dvěma přibližně obloukovitě zakřivenými hrubšími líci z lomových, nehojně též z hrubě pravoúhle přitesaných opukových kamenů o velikosti cca 20 až 30 × 20? × 10 cm (šířka × délka × výška). Jádru zdi se skládalo z lomových opukových kamenů rozdílné velikosti, silně prolitých maltou. Středová část základu obsahovala na povrchu dvě na sebe položené břidlicové desky o rozměru 90 × 100 × 10 cm, vsazené do struktury opukového zdiva. Základová spára nebyla dosažena. Archeologické práce se zastavily na úrovni 185,6 m n. m.

Sektor B

Sektor B tvořila v jižní části objektu přibližně obdélná prostora. Pod cihlovou dlažbou (povrch 186,3 m n. m.) celou plochu nerovnoměrně pokrývala heterogenní navázka s výrazným podílem stavebního odpadu. Prostor po obvodu celé místnosti zřetelně vymezoval široký předzáklad

stávající stěny objektu (Z8). Po odstranění stavební navázky se v jižní polovině místnosti se na niveletě 186 až 186,1 m n. m. objevila koruna mohutného členitého základového zdiva (Z1/B), porušená na západní a jižní straně obvodovou stěnou suterénu Z8.

Konstrukce zdi Z1/B probíhala ze západního rohu místnosti směrem k východu, kde se po 220 cm lomila k jihu. Šířka zdiva se v této partii pohybovala od 140 do 150 cm. Od nároží zdivo pokračovalo k jihu, kde se po 150 cm opět zalomilo k východu a vytvořilo na severní straně pravoúhlý ústupek o šířce 50 cm. V místech ústupku činila šíře zdiva ve směru Z – V 220 cm. Následné zalomení a pokračování zdi již odlišného tvaru směrem k jihu bylo po 100 cm přerušeno obvodovou stěnou sklepa (Z8). Šíře zdi v tomto úseku dosahovala 130 cm. Nevelký úsek líce na západní straně této partie vykazoval známky obloukovitého zakřivení.

Masivní zdivo bylo po obvodu tvořeno pravidelným lícem z hrubě pravoúhle přitesaných nehojně lomových opukových kamenů skládaných do přibližných rádek o výšce cca 10 cm. Jádru zdiva se sestávalo z rozdílně velkých lomových opukových kamenů, silně prolitých rezavě zbarvenou vápennou

maltou. Vrchní část východního nároží v jižní části konstrukce obsahovala břidlicovou desku o rozměru 70 × 90 × 10 cm, provázanou s opukovými kameny (povrch 186,1 m n. m.). Obdobná břidlicová deska se nalézala i ve hmotě protilehlého západního nároží, částečně odstraněná stěnou suterénu Z8 (povrch 186 m n. m.). Základová spára zdi nebyla dosažena. Pouze v západní části zjišťovací sondy II, byl odhalen nevelký úsek líce, který pokračoval pod nejhlubší dosaženou úroveň sondy 184,9 m n. m. do podložních sedimentů. Konstrukce a použitý materiál uvedené zdi byl zcela totožný se zdívem v sektoru A. Na základě tohoto faktu bylo možné obě konstrukce přiřadit k jednomu stavebnímu celku.

Na východní straně zdi Z1/B v jižní až v jihovýchodní části sektoru se nalézaly zbytky druhé stavební konstrukce označené kontextem Z5/B. Jednalo se o hrubé základové zdívo ve tvaru části půlkruhu, vybíhající od východního líce zdi Z1/B směrem do severozápadního rohu sektoru, kde je přerušila obvodová zeď suterénu (Z8). Zeď o rekonstruovatelné šířce, 90 cm byla tvořena převážně z velkých lomových opukových kamenů (některé 20 × 50 cm) uložených volně do výkopu v podložních sedimentech a prolitých velice chudou šedobílou vápennou maltou. Kameny byly uloženy volně, místy však vykazovaly náznak svislého (šikmého) řazení. Základová spára byla dokumentována na úrovni 185,2 m n. m. Základ zdi byl na několika místech porušen kostrovými hroby. Zeď Z5/B byla od východního líce zdi Z1/B oddělena spárou. Stratigraficky byla zeď Z5/B starší než zeď Z1/B.

Přibližně na stejné výškové úrovni jako koruny zdi se na volné ploše sektoru nacházely obrysy několika hrobových jam oválné protáhlého tvaru, v orientaci Z – V (H1, H8, H9, H10, H11, H18). Všechny hrobové jámy respektovaly zeď Z1/B. Hroby ve středu plochy byly řazeny vedle sebe v přibližně pravidelném rozestupu (kol. 40 cm). Naopak základové zdívo Z5/B bylo ve čtyřech případech hrobovými jámami porušeno. Archeologický výzkum se po celkovém vyhodnocení situace zaměřil pouze na dvojici hrobových jam ohrožených záměry stavby (H1 a H9). Zbylé hroby zůstaly zachovány bez narušení pod stavební izolací.

Hrob H1 obsahoval dobře zachovalou kostru dospělého jedince²⁸⁾ v natažené poloze na zádech s horními končetinami zkříženými v klíně a hlavou orientovanou v ose Z – V. Větší část kostry spočívala na koruně zdi Z5/A. Výplň hrobu obsahovala zlomky keramiky 13. – 14. století. Dno hrobové jámy se nalézalo ve výšce 185,7 m. Druhý zkoumaný hrob H9 o rozměru 200 × 70 cm se nacházel se v nevelké vzdálenosti od prvního a obsahoval ostatky tří jedinců uložených postupně na sebe. Ve všech případech byly jedinci uloženi v natažené poloze na zádech s končetinami zkříženými na těle a orientaci Z – V. Zásyp celé hrobové jámy H9

Obr. 4: Praha 1 – Staré Město, Na Zábradlí čp. 205/I. Nálezová situace v sektoru B s mohutným základem kvadratické lodi románské centrály s náběhem na jižní apsidu (Z1) a torzem základu apsidy staršího kostela (Z5) porušující železářský objekt (V7). Mezi zdmi vypreparované hrobové jámy. Pohled od východu (foto K. Kozák, 2001).

tvořila značně heterogenní hnědošedá písčitá hlína s příměsí drobného stavebního odpadu. Ze zásypu hrobu H9 byl získán nepočetný soubor keramiky datovaný do širšího časového období 11. – 14. století. Vrchní partie hrobu se nalézala ve výšce 185,9 m. n. m., dno spodní hrobové jámy na 185,6 m n. m.

Všechny hrobové jámy v sektoru byly zapuštěny do antropogenně kontaminovaného podložního sedimentu s výjimkou hrobů nebo jejich částí, které byly zapuštěny do zdi Z5/B nebo do hmoty staršího zahloubeného objektu V7.

Stratigraficky nejstarším kontextem na ploše B bylo torzo zahloubeného objektu V7 ve východní části sektoru, narušené výstavbou zdi Z5/B a částečně též výkopem hrobu H9. Objekt nepravidelně oválného tvaru o délce v severojižní orientaci přes 80 cm se zahluboval do podložního sedimentu. Pozvolné stěny byly výrazně vypáleny do cihlově červená, místy se nalézaly polohy drobných uhlíků. Dochovaná hloubka od recentní úrovně zahloubení činila 30 cm (měřeno v severní části 185,9 – 185,6 m n. m.). Jižní část objektu byla porušena hrobem H9. Výplň tvořila šedohnědá písčitá hlína s hojným podílem drobných uhlíků a kousků vypálené hlíny. Zachovaná část výplně neobsahovala žádný datovací materiál vypovídající o stáří objektu.

Sektor C

Sektor C tvořila v jihozápadní části objektu protáhlá prostora na půdorysu nepravidelného pětiúhelníka. Podobu vrchní partie historického nadloží se nelišila od podoby v sousedních sektorech, kde se pod stávající cihlovou dlažbou nalézala vrstva heterogenní navážky se značným podílem stavebního odpadu. Po odstranění navážkového podsypu se postupně na ploše objevilo několik orientovaných kostrových hrobů, které překrývaly v některých případech respektovaly zděné konstrukce, jejichž převážně základové zbytky zaplňovaly prakticky celý prostor.

Nejvýraznějším zděným kontextem sektoru C byla masivní základová zeď Z3/C probíhající přibližně středem

místnosti v orientaci Z – V. Zdivo o šířce 120 cm bylo po obvodu tvořeno dvěma hrubými líci vystavenými z lomových opukových kamenů (v jižním líci místy až do rozměru přibližně opracovaného kvádrů 20 × 40 cm), skládaných do nepravidelných řádek a spojovaných kvalitní šedobílou vápennou maltou. Jádru zdi tvořila směs variabilně velkých lomových kamenů výrazně zalitých stejně zbarvenou maltou. Základová spára zdi nebyla dosažena. Koruna zdi se pohybovala na úrovni mezi 186,2 – 186,1 m n. m.

Prostor severně od zdi Z3/C zabírala dvojice souběžně orientovaných zdí Z1/C a Z2/C, kopírující severní líc zdi Z3/C.

V severovýchodním rohu se nacházelo nevelké torzo základové partie zdi Z1/C, tvořené na povrchu dvojicí brídicových desek o rozměru cca 80 × 100 × 10 cm, položených na sebe. Desky překrývaly opukový základ, který bylo možné sledovat pouze v omezené míře na východní straně, kde se nalézala nevelká spára mezi deskami a novodobým předzákladem zdi Z8. Použitým pojivem byla rezavě zbarvená vápenná malta. Na základě konstrukčních detailů a použitého materiálu bylo možné torzo zdi Z1/C přiřadit ke zdivu Z1/B, se kterým tvořilo jednu časově identickou stavbu.

K západní straně zdi Z1/C přiléhala na spáru masivní zeď Z2/C, směřující v délce 340 cm k západní obvodové stěně suterénu (Z8). Zdivo o šířce 90 cm bylo tvořeno dvěma líci z opukových kvádrů, porušenými na obou stranách sekundárními zásahy a jádrem z lomových opukových kamenů spojovaných světle rezavou vápennou maltou. Severní porušená líc byla ve vrchní části tvořena třemi opravenými opukovými kvádry o rozměrech o 11 × 12 cm, 12 × 17 cm, 13 × 15 cm (výška × šířka), uloženými původně do řádky. Horní úroveň kvádrů se nalézala na niveletě 186,1 m n. m., spodní úroveň kvádrů byla zachycena ve výšce 185,9 m n. m. Spodní úroveň určovala původně rozhraní nadzemního a základového zdiva. Jižní líc souběžně kopíroval severní líc zdi Z3/C a též ležel v rovině s jižním lícem zdi Z1/C a Z1/B. Přiléhající líce zdi oddělovala nevelká spára (do 2 cm), místy se dokonce obě zdi dotýkaly. I tento líc byl tvořen ve vrchní části opukovými kvádry uloženými do řádků. Z kvádrkové zdi jižního líce však zůstala zachována pouze poslední řádka nadzemního zdiva se třemi neporušenými kvádry ve východní části. Střed líce byl radikálně odstraněn výkopem hrobové jámy. Horní úroveň kvádrů se nalézala původně na niveletě 186,1 m n. m., spodní úroveň nebylo možné pro těsné přisazení sousední zdi detailněji dokumentovat. Obdobně nelze přesněji uvést rozměry kvádrů, jediným měřitelným údajem byla šířka, která činila od východu 32, 32 a 30 cm.

Pod kvádry pokračovala základová partie zdi z lomových opukových kamenů hustě prostoupená světle rezavou vápennou maltou. Obdobně vypadalo i jádro zdi z převážně menších opukových kamenů prolitých maltou. Základová spára nebyla u této zdi zachycena.

Ve vzdálenosti 220 cm od východního konce zdi se nalézala východní hrana vstupního otvoru, který kolmo v severojižním směru prostupoval zeď Z2/C. Spodní partie vstupu byla na východní straně pečlivě orámována opravenými kvádry, vytvářejícími přibližně rovné ostění (špaletu). Obdobně vypadala i výrazně poškozená západní strana otvoru, kde pouze na základě identifikace otisku kvádrů a především podle stop na prahové desce bylo možné rekon-

struovat průběh ostění, a tím i celkovou šířku vstupního otvoru, která činila cca 100 cm.

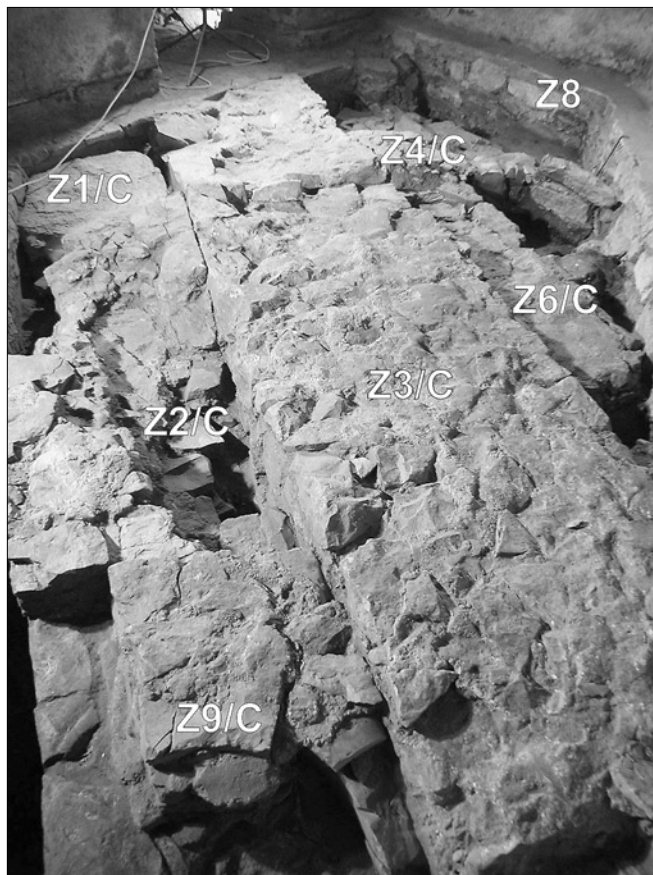
Spodní partie vstupního otvoru byla členěna dvěma schodišťovými stupni. Severní stupeň tvořily tři nestejně velké ploché opukové desky o síle 8 cm se stopami výrazného ohlazení na severní hraně. Krajiní desky byly na stranách částečně zasunuty pod kvádríky ostění. Absolutní výška povrchu prahu odpovídala úrovni spodní hrany kvádríku severního líce. Schodišťové desky sahaly do hloubky 16 až 26 cm, dále do nitra vstupu se již nalézaly pouze stopy po jejich odstranění. V hloubce 64 cm od severního líce se práh zvedal o cca 16 cm, a vytvořil tak prostor původní zárubně dveří. Jižní, zvýšený prahový stupeň byl tvořen 8 cm silným a 22 – 26 cm širokým opukovým kamenem se stopami výrazného ohlazení na jižní hraně. Opukový práh byl uložen na opukový kvádr zabírající celou šířku vstupu. Jižní hrana prahu respektovala jižní líc stěny. Výšková úroveň zvýšeného prahu se nacházela na 186 m n. m.

Po ukončení funkce byl vstupní otvor zazděn (Z9/C). Zazdívce vstupu předcházelo částečné vytrhání opukových desek z nižšího prahu a také částečné poškození zvýšeného stupně.

Prostor na jih zaplňovaly torza tří provázaných zdí (Z4/C, Z6/C, Z10/C). Stratigraficky nejstarším kontextem byla zeď Z6/C procházející souběžně podél jižního líce zdi Z3/C od východního konce sektoru k západnímu konci v délce 410 cm a průměrné šířce 50 – 60 cm. Podoba zdi se ve svém průběhu lišila v míře dochování. Východní část zdi zůstala zachována pouze ve své základové provedení. Hmotu základu byla vystavěna z lomových opukových kamenů, kladených převážně na plocho a spojovaných šedobílou nepřilíš hustou, ale pevnou maltou. Nejvyšší dochovaná úroveň koruny zdiva se nacházela ve výšce 185,89 m n. m. Západní polovina zdi byla tvořena na jižní lícové straně jednou řádkou hruběji upravených opukových kvádrů o výšce 19 cm a šířce pohybující se mezi 30 až 40 cm. Spodní hrana kvádrů na niveletě 185,9 m n. m. vymezovala úroveň nadzemní a základové části. Severní strana zdi byla značně nepřehledná. Patrně i zde byl líc tvořen opukovými kvádry, které však byly v lícové partii odstraněny při výstavbě sousední zdi Z3/C. Lité jádro konstrukce tvořila lomová opuka s hnědorezavou vápennou maltou, odlišná od maltového pojiva základu. Nejvyšší dochovaná úroveň koruny této partie se nalézala ve výšce 186,1 m n. m. Základová spára nebyla dosažena.

Komplikovaná situace byla zjištěna na západním konci zdi Z6/C. Boční stěnu pokrývaly ve vrchní partii dvě částečně se překrývající vrstvy bílé a hnědobílé zbarvené maltové krusty podobné hrubé omítce. K maltovým krustám od západu přiléhaly nesořodé terény porušené v rohu mezi zdi Z6/C a Z3/C kúlovou jamou. Severní líc zdi Z6/C porušoval opukový základ Z3/C, na straně jižní se k západnímu konci zdi Z6/C připojoval nevýrazný zbytek opukové zdi Z10/C.

Poslední zděnou konstrukcí bylo torzo pravoúhlé přístavby Z4/C, souběžně orientované se zdi Z6/C, kratším ramenem kolmo přecházející zeď Z6/C a připojené na zřetelnou spáru k jižnímu líci zdi Z3/C ve vzdálenosti 110 cm od jejího východního konce. Zdivo v převážně základovém provedení bylo vystavěno z lomové opuky a spojované bílou vápennou maltou. Východní (vnitřní) strana ramene o šir-

Obr. 5: Praha 1 – Staré Město, Na Zábradlí čp. 205/I. Nálezová situace v sektoru C s mohutným základem jižní obvodové stěny gotické lodi (Z3), nárožím románské centrály, jižní stěnou se zazděným vstupem do románské přístavby (Z2), jižní obvodovou zdí lodi staršího kostela (Z6) a základy gotického přístavku (Z4). Pohled od západu (foto J. Podliska, 2001).

ce 60 cm byla při styku s jižním lícem zdi Z3/C tvořena rozměrnějším opukovým kamenem o velikosti $20 \times 50 \times 15$ cm opracovaným kamenickým dlátem, který zřetelně lemoval tuto stranu v první řádce nadzemního zdiva. Koruna zdi v této části se nacházela na niveletě 186,1 – 186,2 m n. m. Zbylá část přístavby zůstala zachována pouze v základovém provedení, vystavěná z převážně na plocho uložených opukových kamenů lomového charakteru spojovaných bíle zbarvenou maltou. Šířka této části se pohybovala mezi 60 až 90 cm. Absolutní výška koruny této přístavby se pohybovala v rozmezí 186,2 m – 185,8 m n. m. Základová spára nebyla dosažena. Po svém zániku byla tato konstrukce radikálně odstraněna a překryta mladšími hroby.

Hrobové celky byly dokumentovány na dvou plochách podél masivního základu zdi Z3/C. První a nejvýše uloženou vrstvu tvořila skupina dvou hrobů (H5 a H6) rozložených podél severního líce zdi Z3/C, na koruně starší zdi Z2/C a převrstvených podsypem cihlové dlažby. V obou případech se jednalo o pouhá torza kostrových skeletů, orientovaných v ose Z – V až JZ – SV. Vedle nálezu drobných keramických zlomků 13. – 14. století ve výplni hrobových jam, obsahoval hrob H5 zlomky drobné esovitě profilované čelenky z bronzového drátku, uložené na týlní straně lebky. Výšková úroveň obou skeletů se nalézala na 186,1 m n. m. O něco níže se nalézala druhá úroveň hrobů H12 a H21 obsahující již dobře zachovalé kostry dospělých jedinců v poloze na zádech s horními končetinami zkříženými na těle. Hrob H12 byl zapuštěný do tělesa zdi Z2/C,

hrob H21 se nalézal v severozápadním rohu místnosti podél severního líce zdi Z2/C přibližně v místech zazděného vstupu. Zásypy obou hrobů obsahovaly drobné zlomky keramiky 13. století, pouze u jedince v hrobu H12 se v nevelké vzdálenosti od konce jeho levé dolní končetiny nacházel zkorodovaný železný hřeb, pocházející nejspíše z dřevěné schránky – rakve. Zbytky dřeva se však nezachovaly. Výšková úroveň obou skeletů se pohybovala na úrovni kolem 186 m n. m. V prostoru jižně od zdi Z3/C se nalézala druhá skupina hrobů uložená na korunách zdí Z4/C (H2 a H3) a Z6/C (H4). Ve všech případech se jednalo o kostry dospělých jedinců v natažené poloze s výrazně poškozenou nebo odstraněnou lebkou. Zásypy hrobů obsahovaly drobné zlomky keramiky z časově širšího období 13. – 16. století. Výšková úroveň skeletů se pohybovala v rozmezí 186 až 186,1 m n. m.

Ve zcela omezené míře bylo možné sledovat původní terénní situaci zkoumané plochy. Pouze na třech místech sektoru se nalézaly nevýrazné stratigrafie terénu o výšce mezi 20 – 40 cm. Ve všech případech se jednalo o homogenizované situace s maximálně třemi vrstvami stavebního charakteru. Z obsahu vrstev se podařilo získat atypické zlomky z úseku 13. – 14. století.

Sektor D

Sektor D zaujímal větší část západního křídla suterénů. Z prostoru na půdorysu protáhlého obdélníka byla zkoumána přibližně jeho polovina. Po odstranění vrchní vrstvy podlahy a podsypu se na úrovni 186,2 m n. m. objevily první náznaky zděných konstrukcí, nepatrně níže též první kosterní ostatky (nejvýše 186,1 m n. m.).

Stratigraficky nejstarší zděnou konstrukcí v sektoru bylo torzo zdi Z1/D, probíhající podél východní obvodové stěny místnosti v délce 300 cm. Z původně větší zděné konstrukce zůstala zachována pouze západní líc, část jádra a severní nároží zdi, zbylá část byla radikálně odstraněna tělesem obvodové zdi stávajícího suterénu Z8. Zbytek západního líce byl tvořen ve vrchní části jednou řádkou z pečlivě upravených opukových kvádrů o šířce 22 – 38 cm a standardní výšce 16 cm. Povrch kvádrů na úrovni 186,2 m n. m. vykazoval známky výrazného ohlazení, spáry mezi kvádry zaplňovala bílá vápenná malta. Pod řádkou kvádrů pokračovala základová partie zdi tvořená z lomových opukových kamenů hustě prolitých světle rezavou vápennou maltou. Spodní hrana kvádrů na niveletě 186 m n. m. určovala rozhraní mezi nadzemní a základovou částí zdi. Součástí základového zdiva byly v severní (nárožní) části zdi dvě rozměrné břidlicové desky o síle 14 a 10 cm, uložené nad sebou a přesahující přibližně o 10 cm obvod opukové zdi. Na povrch břidlicové desky nasedal první řádek kvádrůvého líce. Jádro zdi tvořily převážně na plocho položené lomové opukové kameny střední velikosti, silně prolité rezavě zbarvenou vápennou maltou. Základová spára zdi nebyla dosažena. Torzo zdi Z1/D bylo možné na základě shodných znaků zařadit ke zdem Z1/A, Z1/B, Z1/C, tvořících společně identickou stavbu.

Kolmo na západní líc zdi Z1/D v místech jejího severního konce se nacházela na spáru přizděna zeď Z2/D, směřující v délce 300 cm k západní straně sektoru, kde ji přerušovala obvodová stěna suterénu Z8. Zeď o dochované šířce 46 – 62 cm byla tvořena pouze jedním zachovalým lícem

z opukových kvádrů na jižní straně a litým jádrem. Severní stranu zdi porušoval po celé její délce masivní základ Z3/D. Jižní líc byla ve své nadzemní partii tvořena dvěma neúplně zachovalými řádky z opukových kvádrů rozdílné velikosti (12 krát 30, 18 x 30, 20 x 30, 10 x 40 cm). Jádro zdi bylo vystavěno z lomových opukových kamenů, prolitých světle rezavou vápennou maltou. Horní úroveň kvádrů druhé zachované řádky se nalézal na niveletě 186,1 m n. m., spodní úroveň kvádrů byla zachycena ve výšce 185,8 metrů n. m. Spodní úroveň určovala původně rozhraní nadzemní a základové partie zdi. Základ byl vystavěn z na plocho položených lomových opukových kamenů, mírně vystupujících na lícové straně a silně prolitých narezle okrově hnědou, od úrovně 185,4 m n. m. šedobíle zbarvenou vápennou maltou. Podoba základové partie zdi byla dokumentována pouze v nevelkém rozšíření severní části zjišťovací sondy přiléhající k jižnímu líci na jejím západním konci, a to do hloubky 185,3 m n. m. Základová spára této zdi nebyla dosažena.

Nejvýraznější zděnou konstrukcí plochy bylo masivní základové zdivo Z3/D, probíhající v délce 400 cm ve směru Z – V středem zkoumané plochy a porušující svou jižní stranou souběžně orientovanou severní část zdi Z2/D. Původní průběh zdi na západní a východní straně poničila obvodová stěna suterénu Z8. Dokumentované základové zdivo o šířce 140 cm bylo po obvodu tvořeno dvěma nepravidelnými líci z přibližně pravoúhlých opukových kamenů o rozměru až 40 x 40 cm a spojovaných kvalitní šedobílou vápennou maltou. Jádro zdi tvořila litá směs z variabilně velkých lomových opukových kamenů a identické malty. Ojedinelou příměsí byla mezi opukovými kameny cihlová tvarovka gotické profilace, použitá v jádru zdi. Střed zdi podélně porušoval recentní výkop pro potrubí inženýrské sítě. Základová spára zdi nebyla dosažena. Výšková úroveň koruny zdi se pohybovala v intervalu 186,2 – 185,8 m n. m.

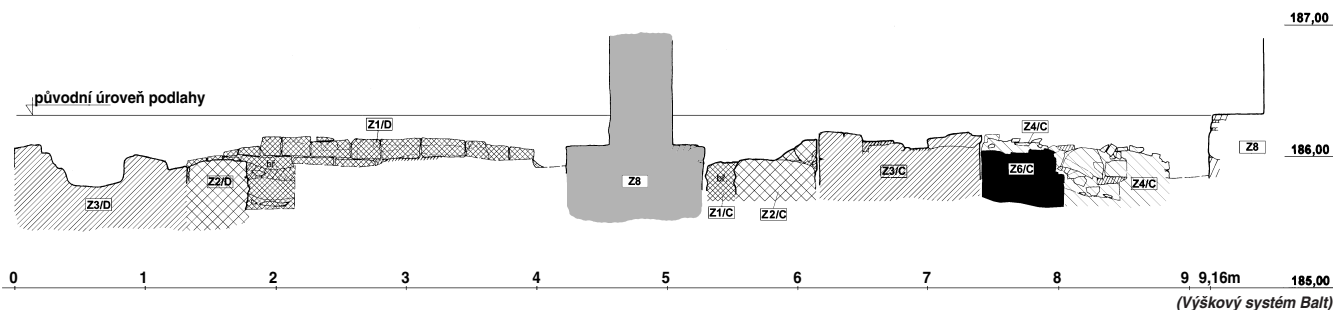
Mezi jednu z posledních zděných konstrukcí sektoru D patřilo masivní základové zdivo Z7/D přizdžené kolmo na spáru svým jižním koncem k severním líci zdi Z3/D. Celková délka zdi v odkryté části činila 190 cm, zbylá část zřejmě vykazovala pokračování mimo zkoumanou plochu. Masivní zeď základového charakteru o šířce 110 cm byla vystavěna ze dvou středně upravených líců z přibližně pravoúhlých, hrubě otesaných opukových kamenů kladených do nepravidelných řádek. Litě jádro zdi tvořily lomové opukové kameny spojované bílošedou vápennou maltou. Zcela ojedinelé byl v západním líci použit kus pískovce. Koruna zdi se nalézala na niveletě kolem 186,2 m n. m. Základová spára nebyla dosažena. Zcela na okraji stojí recentní fragment zdi Z11/D lemující severní líc zdi Z3/D na jejím západním konci a část západního líce zdi Z7/D.

Nálezovou situaci zdi doplňovaly převážně na jižní polovině plochy hrobové celky uložené v několika úrovních nad sebou.

První, nejvýše uloženou skupinu představovaly torza hrobů nacházející se na koruně zdi Z1/D a Z2/D, podél

Obr. 6: Praha 1 – Staré Město, Na Zábřadl čp. 205/I. Nálezová situace v sektoru D se západní lícovou stranou západního kvadratického útvaru románské centrály a s kolmo přizdženou zdí románské přístavby. V pozadí obrys základu severní obvodové stěny gotické lodi. Mezi románskými zdmi zjišťovací sonda s odkrytou úrovní kostrových hrobů. Pohled od jihozápadu (foto J. Podliska, 2001).

Obr. 7: Praha 1 – Staré Město, Na Zábřadl čp. 205/I. Generální řez zděnými konstrukcemi v západní části kostela s vyznačením výškových úrovní. Stavební fáze: černé zdivo – starší románský kostel, hustě křížkované zdivo – mladší románský kostel (centrála), řídké křížkované zdivo – románská přístavba k centrále, hustě šrafované zdivo – gotická loď, řídké šrafované zdivo – mladší přístavky ke gotické lodi, šedé zdivo – novodobé obvodové zdivo suterénu (kresba S. Matoušová).

jižního lince zdi Z3/D, přibližně ve výškové úrovni 186,1 m n. m. (H13, H14, H15, H19). Kostry dospělých i nedospělých jedinců byly uloženy na zádech s horními končetinami zkříženými na těle. Častá absence jednotlivých částí kostry souvisí patrně s narušením úrovně při stavbě stávajícího domu. Úroveň skeletů se pohybovala ve výšce 186,1 m n. m. Druhá skupina hrobů se nalézala na volné ploše ohraničené na severu a východě spojenou konstrukcí zdi Z2/D a Z1/D a na západě a jihu obvodovou zdí stávajícího suterénu Z8. Po odstranění navážkového podsypu pod cihlovou dlažbou se v uvedeném prostoru na úrovni kolem 186 m n. m. nacházel povrch horizontu tmavě hnědošedé písčité hlíny s hojným podílem drobných úlomků opuky, hrudek malty, uhlíků a cihloviny, obsahující v celku přesnější nezjištěný počet hrobů uložených v etážích nad sebou (pohřební horizont). Tento poznatek byl učiněn pouze na vzorku plochy, zbylá část zůstala zachována pod izolačním příkrovem. Během nevelké sondáže této části zkoumané plochy bylo rozlišeno celkem 5 hrobových celků uložených ve dvou úrovních, které se svým uložením a vzhledem nelišily od situace dokumentované v okolí (H7, H17, H22, H24, H25). Výrazně homogenizovaný hrobový horizont, ve kterém nebylo možné rozlišit jednotlivé hroby, obsahoval vedle drobných zlomků stavebního odpadu a lidských kostí i keramiku datovanou do 13 – 14. století.

Sektor E

Sektor E byl tvořen nevelkou prostorou v severozápadní části suterénu na půdorysu nepravidelného pětiúhelníka.

Opět i zde stávající povrch na úrovni 186,3 m n. m. tvořila cihlová dlažba usazená do nevýrazné vrstvy heterogenní navážky, značně prostoupené maltou. Pod podlahovou vrstvou s podsypem se na celé zkoumané ploše objevila souvislá koruna opukového zdiva, vymezená po obvodu místnosti zřetelně vystupujícím předzákladem stávající obvodové stěny suterénu Z8. Výšková úroveň zachovalého zdiva kolísala mezi 186,2 – 185,7 m n. m. Po preciznějším začištění povrchu zdiva bylo možné rozlišit dvě odlišné stavební konstrukce, označené kontexty Z1/E a Z3/E.

První a prostorově rozsáhlejší byla zeď Z1/E, pokrývající s výjimkou severozápadního rohu podstatnou část zkoumané plochy. Z původně rozměrnější a tvarově členitější zděné konstrukce zůstalo zachováno převážně jádro zdi, orientované svou delší stranou Z – V, s nevelkým úsekem původního lince na severozápadní a jižní straně. Lícová strana byla vystavěna z hrubě pravoúhle přitesaných opukových kamenů, kladených do přibližných řádek a spojovaných rezavě zbarvenou vápennou maltou. Jádro tvořily převážně na plocho kladené větší opukové kameny nebo úlomky výrazně prolité identickým pojivem jako u lícové strany. Zcela odlišným materiálovým prvkem byly rozměrné, vodorovně uložené břidlicové desky, lemuující dochovaný západní líc a pouze ve zlomku též zachované v severovýchodní a východní části. Rozměr největší břidlicové desky činil přibližně 50 × 50 cm. Výšková úroveň břidlicových desek se nalézala v rozmezí 186 – 186,1 m n. m. Pouze na západní straně bylo možné dokumentovat původní šíři zdi, která činila 132 cm. Severní část zdi porušoval v západovýchodním směru mělký recentní výkop pro inženýrskou síť. Základová spára nebyla dosažena. Zeď Z1/E náleží k stejnému stavební-

mu celku jako zdi Z1/A, Z1/B, Z1/C, Z1/D, dokumentované v sousedních sektorech.

Posledním zděným kontextem v tomto sektoru byla zeď Z3/E, přiléhající na spáru k jižní a západní straně zdi Z1/E. Zeď o šíři 130 cm byla po obvodu tvořena dvěma nepravidelnými lici z větších opukových kamenů lomového formátu, kladených pravděpodobně do řádek a spojovaných kvalitní šedobílou vápennou maltou. Jádro bylo lité ze směsi různých velikých lomových opukových kamenů a identické malty. Pouze v několika kusech se objevily ve struktuře jádra zlomky cihel gotického formátu (výška 7 cm). Střed zdi porušoval po celé délce recentní výkop pro potrubí inženýrské sítě. Základová spára zdi nebyla dosažena. Výšková úroveň koruny zdi kolísala mezi 186,2 – 185,9 m n. m. Zeď Z3/E je pokračováním zdi Z3/D, dokumentované v západním sousedství. Při západní obvodové stěně se nalézala část hrobové jámy, vyhloubené částečně do hmoty zdi Z3/E a Z1/E, obsahující pouze osamocenou dlouhou kost z lidského jedince (H16).

VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEHO INTERPRETACE

Archeologický výzkum v suterénních prostorách domu čp. 205/ I v ulici Na Zábradlí na Starém Městě pražském přinesl vedle potvrzení dosavadních poznatků též řadu nových zjištění doplňujících naše představy o stavebním vývoji zaniklého románského kostela sv. Jana Křtitele.

Sídlíšní horizont

Nejstarší osídlení místa nebylo spojeno s existencí křesťanské svatyně. Dokladem je osamocený nález torza objektu s vypálenými stěnami, zahloubeného do podložních sedimentů (sektor B, objekt V7). Z vlastního objektu zůstala vedle stěn zachována pouze část výplně, která však mimo přítomnost drobných uhlíků neobsahovala žádný archeologický materiál, na jehož základě by bylo možné časově specifikovat dobu jeho existence a zániku. Pouze v druhotných polohách byly objeveny nehojné zlomky keramiky z kalichovitou profilací okraje, náležející do 11. až počátku 12. století (zásypy vrcholně středověkých hrobů), a drobné kousky železářské a kovářské strusky. Na základě dosavadních poznatků se zdá nejpravděpodobnější, že původně patrně nepravidelně oválný objekt s kotlovitým dnem a vypálenými stěnami náležel do skupiny železářských provozních objektů, jejichž pozůstatky jsou v hojném počtu registrovány v nejstarších stratigrafických polohách historického nadloží Starého Města. V současné době bývá tento horizont dáván do souvislosti s rozsáhlými železářskými aktivitami na ploše nejnížší terasové úrovně Starého Města a časově zařazen do širšího úseku od 11. do 1. poloviny 12. století.²⁹⁾ Železářský objekt byl po svém zániku porušen zdí nejstaršího kostela a následně také výkopem hrobu. Příčina kompletní absence sídlíšních situací nejstaršího středověkého horizontu souvisí především s existencí kostelní stavby, která v průběhu svého vývoje výrazně poznamenala podobu historického nadloží. Nejradikálněji však zasáhla nadložní situaci asanace kostela a následně realizovaná novostavba. Výkopem základové jámy byly odstraněny nejen podstatné části stavebních konstrukcí bývalého kostela, ale také přilehlé zbytky starších sídlíšních situací, a to na některých místech až na úroveň geologického podloží.

Sakrální stavby

Historický vývoj místa byl po zániku železářského horizontu již spojen pouze s objektem kostela, jehož zasvěcení sv. Janu Křtiteli je doloženo až vrcholně středověkými prameny. Na dobu vzniku stavby nepadají mezi badateli shodný názor. Na základě nejstarších dochovaných částí byla tato stavba již od počátku odborného zájmu vcelku spolehlivě zařazena mezi výtvořky raně středověkého stavebního období.³⁰⁾ Zásadní poznatky pro dějiny kostela přinesla však částečná dokumentace objektu před jeho zbořením,³¹⁾ po níž se rozproutila více jak sto let trvající diskuse, datující výstavbu kostela do průběhu 12. století.³²⁾

Na základě dosažených zjištění byla románská část kostela rekonstruována jako centrála o kvadratické lodi na čtvercovém základu, k níž se na straně východní, severní a jižní připojovaly půlválcové apsidy.³³⁾ Na straně západní byla ve vrcholném středověku přistavěna rozměrná obdélná loď, která nahradila donedávna neznámý útvar v podobě apsidy nebo obdélné předsíně.

Zcela nové světlo k počátku sakrální stavby přinesl objev dvou zdí, půdorysně a stratigraficky se vymykající stavbě románské centrály s pozdějšími přístavbami. Ve východní části plochy bylo odkryto hrubé základové zdivo ve tvaru části půlkruhu, přerušené na západní straně lodí románské centrály a na straně východní obvodovou zdí stávajícího suterénu. Zeď o dokumentované šířce 90 cm byla vystavěna převážně z velkých lomových opukových kamenů, uložených do výkopu v podložních sedimentech a spojovaných směsí malty a hlíny (Z5/B). Kameny byly uloženy volně, místy však vykazovaly náznak svislého (šikmého) řazení podobné struktúře klasového zdiva. Torzo základu bylo interpretováno jako pozůstatek apsidy. V návaznosti na tuto část byl v západněji položeném sektoru zachycen úsek zdi procházející souběžně podél jižního lince gotické lodi v délce 410 cm a dochované šířce 50 – 60 cm (Z6/C). Východní úsek zdi byl zachován pouze v úrovni základu z lomové opuky, západní část obsahovala nevelký zbytek nadzemního zdiva s jednou řádkou opukových kvádrů na jižní lícové straně. Severní líc byl s částí zdiva odstraněn jižní obvodovou zdí gotické lodi (Z3/C). Západní konec zdi byl ukončen v nevelké vzdálenosti od obvodové stěny suterénu. Její západní lícovou stranu překrývaly dvě maltové krusty podobné omítce. Jihozápadní nároží zdi bylo porušeno několika kolmo připojenými lomovými opukovými kameny, spojovanými maltou, které mohou být pozůstatkem mladší, blíže neznámé zděné konstrukce (Z10/C). Přilehlé terény k západní straně zdi byly porušeny výkopem chronologicky mladší kúlové jámy.

Nález části základu apsidy v nelogické poloze ve vztahu k románské centrále a následně dokumentace nevelkého úseku obvodové zdi shodných konstrukčních znaků na jižní straně, kolmo orientované k základu apsidy, jsou nezvratnými indiciemi existence starší sakrální stavby, předcházející dosud známé románské centrále. Uvedenou stavbu můžeme předběžně rekonstruovat jako podélný jednolodní kostel s nejspíše obdélnou lodí, zakončený na východní straně půlkruhovou apsidou. Zcela nepoznána zůstává podoba západní části, celkově odstraněná patrně již při gotické dostavbě románské centrály. Vedle rekonstrukce lodi jako obdélníka nelze odmítnout též variantu lodi blízkou se čtvercovým základu, jež mohla navazovat na blíže ne-

známou profánní zástavbu dvorce. Rekonstrukce celkové dispozice a rozměrů kostela je při uvedeném stavu poznatků značně hypotetická. Při aplikaci tradiční dispozice uvedeného typu kostela lze přibližně rekonstruovat širší loď, která dosahovala ve vnitřní části kolem 590 cm při síle zdi cca 90 cm a apsidy o průměru 510 cm při stejné síle zdi, (měřeno úrovni základů). Délka stavby činila minimálně 800 cm.

Podélný kostel byl po určité době nahrazen stavbou již známé románské tříapsidové centrály. Archeologický výzkum odhalil pouze dílčí části kostela, vymezené plochou suterénních prostor. Jednalo se o převážně základové partie lodi s nevelkými částmi bočních útvarů.

Ve východní části suterénních prostor byl zastížen zděný úsek jihovýchodního vnitřního nároží kvadratické lodi s náběhy na severní a východní apsidu se zachovanými úseky vnitřních líců Z1/A. Odhalený fragment byl zachován pouze v základové části. Zdivo tvořily v naprosté většině nepravidelně přitesané opukové kameny deskového nebo přibližně kvádrového formátu, kladené do rezavě zbarvené malty. Povrch koruny zdi překrývala rozměrná břidlicová deska, nacházející se původně na rozhraní základového a nadzemního zdiva. Přítomnost břidlicových desek nebo jejich částí byla dokumentována celkem ještě na dalších šesti místech základů románské centrály. Vždy se jednalo o nárožní partie stavby, v případě kvadratického jádra se desky nalézaly jak na vnější, tak na vnitřní straně, u západní části stavby pouze na vnější straně. Původní funkci, popřípadě význam břidlicových desek neznáme. Na základě petrografického posudku se jednalo o jemně písčité muskovitické břidlice letenského souvrství, které nevynikají mimořádnou pevností a kvůli proměnlivému petrografickému složení nejsou příliš odolné vůči zvětrávacím procesům.³⁴⁾ Hlavní důvod použití břidlicových kamenů v konstrukci kostela lze nejspíše hledat v jejich charakteristické lavicovitě až deskovitě odlučnosti. Uvedené vlastnosti kamenů byly využity stavebníky pro statické zajištění nejexponovanějších základových partií stavby. Z pražského prostředí neznáme dosud žádný obdobný případ použití břidlicových desek v základech románských staveb.³⁵⁾

Ve větším rozsahu bylo možné sledovat stavební relikty románské centrály ve středové části zkoumané plochy. Především v jeho západní polovině se nalézala členitá konstrukce, odpovídající partii jihozápadního vnějšího nároží kvadratické lodi, vnitřního pravoúhlého odsazení s náběhem na jižní apsidu a částí ramene západní pravoúhlé části (Z1/B). Základová partie zachovaného zdiva byla tvořena po obvodu pravidelným lícem z hrubě přitesaných opukových kamenů přibližně obdélného formátu, skládaných do nepravidelných řádek. Jádro bylo lité z převahou větších lomových opuk. Pojivem byla rezavě zbarvená malta. Mohutný základ byla zahlobben již do podložních sedimentů. Dochovaný celek byl pečlivě provázaný a odpovídal jednorázové výstavbě.

Přibližně obdobná, ovšem výrazněji narušená situace byla zachycena v severní polovině zkoumané plochy, kde se nalézala fragmentární část konstrukce severozápadního nároží kvadratické lodi s nevelkým úsekem jižního lince severního ramene západního předsínového útvaru (Z1/E). Konstrukce a použitý materiál této části se nelišil od dokumentovaných úseků v jižní části zkoumané plochy.

Obr. 8: Praha 1 – Staré Město, Na Zábředl čp. 205/I. Nálezová a rekonstrukční situace stavebních fází kostela (kresba S. Matoušová).

Obr. 9: Praha 1 – Staré Město, Na Zábradlí čp. 205/I. Nálezová a rekonstrukční situace stavebních fází kostela (kresba S. Matoušová).

Důležitým přínosem pro poznání podoby románské centrály se stala dokumentace její do doby výzkumu neznámé západní části. První poznatky o její dispozici přinesla dokumentace nevelkých úseků základových zdí pravouhle provázaných se západní stranou kvadratické lodi centrály (Z1/B,E). Vybíhající ramena zdi byla v západní části plochy zakončena na jihozápadní a severozápadní straně nárožími, na jejichž základě bylo možné plně rekonstruovat západní část jako původně kvadratický útvar, situovaný v ose hlavní lodi kostela (Z1/C,D). Prostor mezi nárožími uzavírala obvodová zeď, z níž zůstala zachována pouze západní část líce s nevelkým úsekem nadzemního zdiva v podobě jedné řádky opracovaných kvádrů, jádro zdi bylo lité (Z1/D). Obě nároží zpevňovaly rozměrné brídlicové desky, nepatrně přesahující mimo obvod nadzemního zdiva. Povrch brídlicových desek opět i zde tvořil rozhraní mezi nadzemní a základovou úrovní zdi. Základový úsek této části byl tvořen lomovým opukovým zdívem, dispozičně nepatrně předstupujícím před obrys nadzemní části zdi. Vnější rozměry západní části (měřeno v úrovni základů) činily 420 × 290 cm, rozměry vnitřní při rekonstrukci šíře západní stěny mohly dosahovat 200 × 160 cm. Západní část románské centrály westwerkového typu plnila nejspíše funkci předsíně, nad níž se v patře s největší pravděpodobností nalézala tribuna. Místo vstupního otvoru se však nepodařilo identifikovat.

K západní pravouhlé části románské centrály byl na západě připojen kvadratický útvar na čtvercovém nebo obdélném základu o vnitřním rozměru 480 × 320 cm a vnějším 320 × 320 cm (neúplné rozměry původně delší části). Z přístavby zůstaly zachovány pouze části severní obvodové zdi se zachovalým jižním lícem (Z2/D) a částečně porušená jižní obvodová zeď se vstupním otvorem při jejím západním konci (Z2/C). Obvodové zdi byly na spáru přízděny k západní straně centrály. Rozhraní nadzemní a základové části u obvodových stěn přístavby se v porovnání s obdobnou úrovní románské centrály nalézalo o 12 cm níže. Vnitřní strana jižní obvodové zdi lícovala s jižní stěnou západního útvaru centrály, naopak severní obvodová stěna při rekonstrukci původní šíře vystupovala mimo původní rozměr západního útvaru v podobě nároží. Ze severní obvodové zdi zůstala zachována pouze jižní lícová strana, tvořená v nadzemní části dvěma neúplnými řádky opukových kvádrů. Severní líc kompletně odstranila pozdější přístavba gotické lodi. Jádro zdi bylo lité z lomové opuky a rezavě zbarvené vápenné malty. Vcelku zachována zůstala jižní oboustranně lícovaná obvodová zeď přístavby. Nevelký úsek nadzemního zdiva stěny byl tvořen jedním řádkem pečlivě upravených opukových kvádrů. Lité jádro zdi se nelišilo od zdi severní. Na západním konci zeď prostupoval druhotně zazděný vstupní otvor, na východní straně pečlivě orámovaný opracovanými kvádry, vytvářejícími přibližně rovné ostění (špaletu). Vlastní vstupní prostor byl členěn dvěma schodišťovými stupni z plochých opukových desek, směřujících ze stupně do interiéru přístavby. Mizivé zůstávají naše představy o podobě západní strany románské přístavby, která se nacházela již mimo plochu suterénů.

Zásadním způsobem zasáhla do podoby kostela gotická stavební etapa. Příčinou stavebních úprav byla patrně změna funkce kostela z vlastnického na farní. Omezená prostorová kapacita starší sakrální stavby již nedostačovala novým nárokům, proto došlo ke zboření západní části ro-

mánského kostela, původní loď byla změněna v presbytář a k ní následně přistavěna nová přibližně obdélná loď s nepatrným rozšířením na západní straně o rekonstruovaném vnějším rozměru 921 × 712 cm.

Mohutné zbytky gotické lodi byly zachyceny celkem na třech místech zkoumané plochy (Z3/C,D,E). Jednalo se o základové části severní a jižní obvodové stěny. Obvodové zdi gotické lodi byly na východní straně přízděny na spáru do koutů západního líce kvadratické lodi románské centrály. Stěny byly vystavěny z převážně lomových opukových kamenů spojovaných bílošedou vápennou maltou s ojedinělým použitím zlomků cihel a cihlové tvarovky.

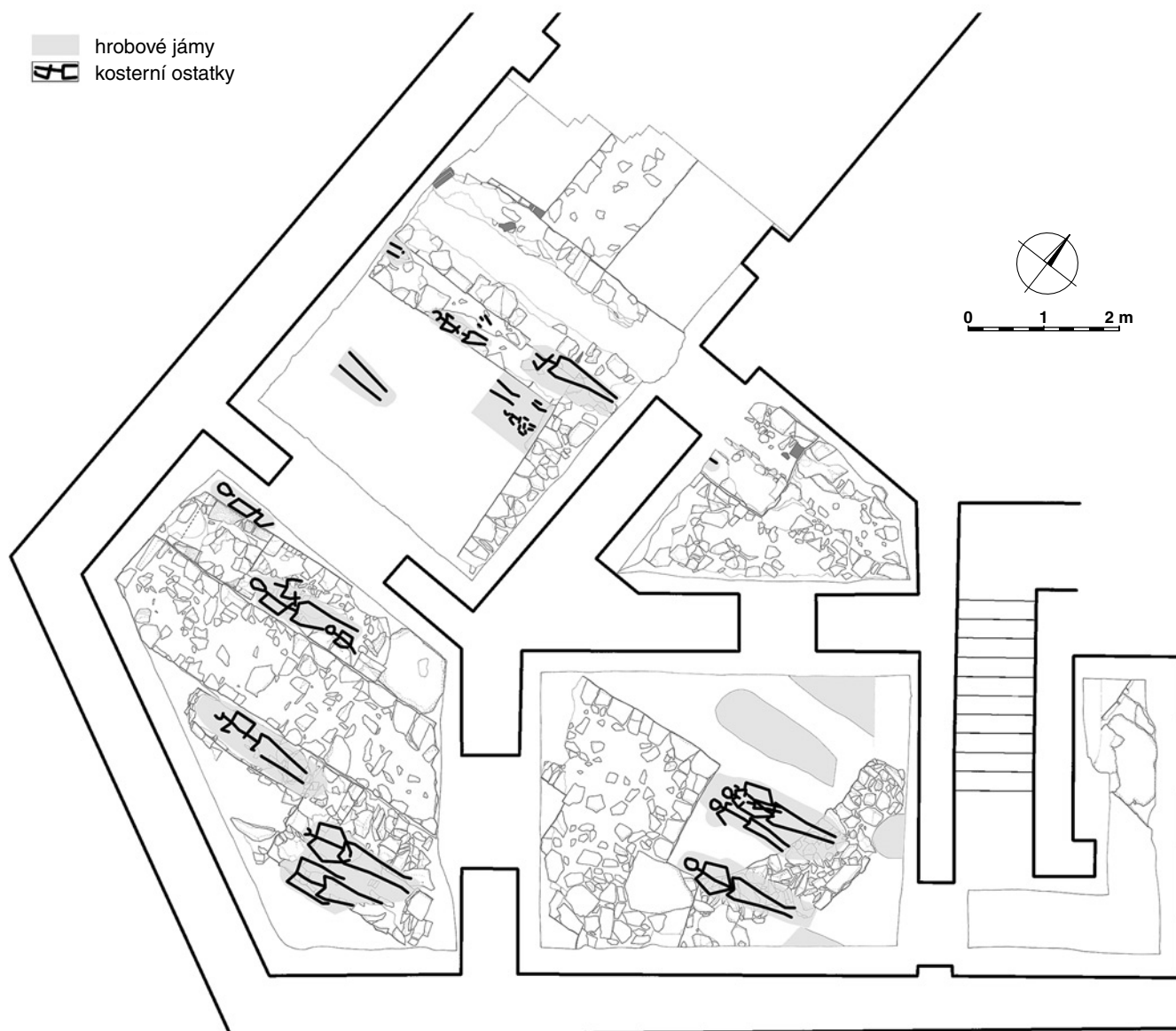
Ke gotické lodi byly na její severní a jižní straně dodatečně připojeny drobné přístavby. Na severní straně se nalézal nevelký úsek základové zdi, kolmo přízděný k vnějšímu plášti lodi (Z7/D). Část odhaleného základu náležela obdélné stavbě blíže neznámého stáří, nalézající se mezi lodí a severní apsidou. Přístavbu půdorysně zachycují až stavební plány z konce 18. a 19. století, kdy objekt kostela již plnil funkci obytného domu. Až do zboření stavby sloužil přístavek jako užitkový prostor domu.³⁶⁾

Patrně časově starší (ještě gotický ?) byl nevelký přístavek u jižní stěny gotické lodi (Z4/C), tvořený v místech odkryvu pouze torzem základového zdiva pravouhlé dispozice, souběžně orientovaný s lodí východním směrem a připojený kratším ramenem (délka 140 cm) k obvodovému plášti jižní apsidy. Základ tvořila lomová opuka spojená maltou. V otázce funkce se lze připojit k názoru K. B. Mádl, který při dokumentaci kostela před jeho zbořením identifikoval v jižní stěně gotické lodi dva lomené portály (menší a větší), z nichž východněji umístěný vedl podle jeho soudu do jakéhosi krytého přístavku, snad sakristie.³⁷⁾ Určitou variantou mohla být též průchozí předsíní směrem na hřbitov. Po svém zániku v průběhu 15. – 16. století, byly zbytky přístavku překryty hroby farního hřbitova.

Pohřebiště

Integrální součástí kostela byly hroby dokumentované především v interiéru stavby, ale také vně objektu na jeho jižní straně. Celkem bylo zachyceno 25 hrobů s nejméně 27 pohřbenými jedinci, z toho ve čtyřech případech byl zachycen pouze obrys hrobové jámy, v 1 případě se jednalo o sekundární uložení. Pohřbení jedinci byly vcelku jednotně uloženy v natažené poloze na zádech s horními končetinami zkříženými na těle nebo položenými podél těla s tradiční orientací hlavou k západu a nohama k východu. Zemřelí byli do hrobu ukládáni jak v dřevěných schránkách – rakvích, tak patrně pouze zabalení do látky bez pohřební výbavy. Drobnou výjimku představoval pouze fragment esovitě profilované členky z bronzového drátu nacházející se u hlavy nedospělého jedince.

Velice problematická je otázka stáří hrobů a jejich vazby k jednotlivým stavebním fázím. Nejstarší vrstva hrobů, zjištěná v prostoru kvadratické lodi centrály, porušovala apsidu staršího kostela a zároveň plně respektovala mladší sakrální stavbu. Chronologii pohřbívání ztížil i fakt, že zemřelí byli do hrobu ukládáni bez výbavy. Pouze heterogenní zásyp hrobových jam obsahoval nevelké smíšené soubory keramiky z časově širšího období 11. – 14. století. Na základě uvedených poznatků se zdá pravděpodobnější, že hroby v lodi románské centrály náležely spíše úseku vrchol-

Obr. 10: Praha 1 – Staré Město, Na Zábradlí čp. 205/I. Základní nálezová situace zkoumaných hrobů a obrysů hrobových jam (vyznačeno do situace zdi). Pro názornost kostrové skelety schematizovány (kresba S. Matoušová).

ného středověku, tedy době, kdy kostel plnil funkci farní svatyně. Starší, raně středověkou vrstvu hrobů se nepodařilo spolehlivě prokázat.

Dokumentované hrobové kontexty lze podle místa uložení rozřadit do tří skupin:

První skupina hrobů se nalézala v interiéru lodi románské centrály. Zachycené hroby byly řazeny vedle sebe v přibližně pravidelném rozestupu v tradiční orientaci. Všechny respektovaly obvodovou zeď románské centrály. Naopak základové zdivo apsidy starší románské stavby bylo ve čtyřech případech hrobovými jámami porušeno. Z hrobů byly zachyceny výhradně spodní partie zahlužené do podložních sedimentů. Vrchní část hrobových jam byla odstraněna při výstavbě stávajícího domu. Hroby obsahovaly převážně ostatky jednoho jedince, výjimkou byl hrob H9 obsahující kostry tří jedinců, uložených v blíže neurčitelných časových intervalech těsně na sebe (rodinný hrob?).

Druhá, nejpočetnější skupina hrobů se nalézala v interiéru gotické lodi kostela. Odhalená situace se výrazně odlišovala od situace zjištěné v lodi románské centrály. Především úroveň podložních sedimentů se na ploše gotické lodi

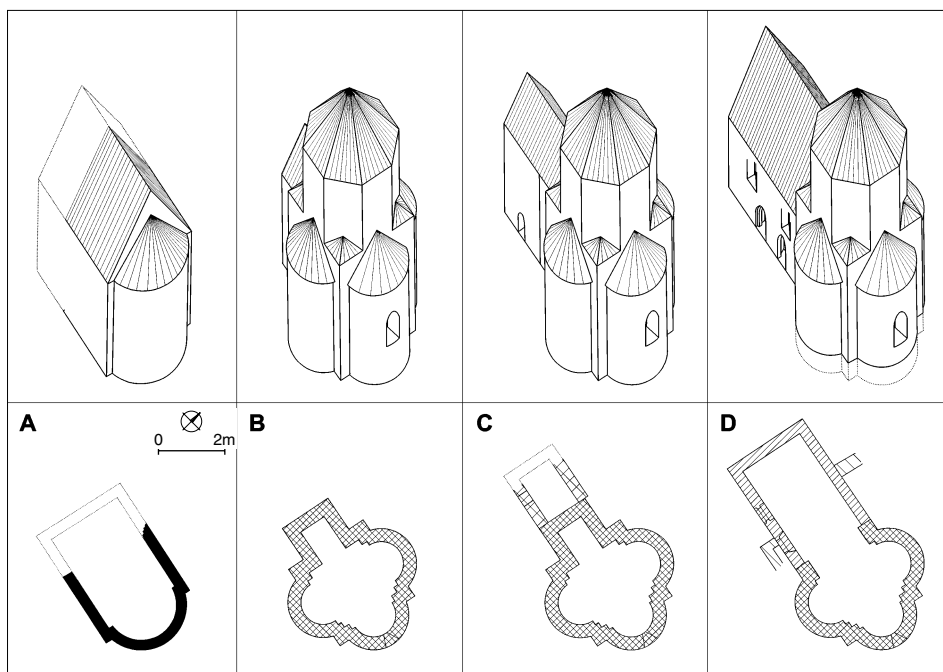
nalézala o něco níže než ve východně položené lodi románské centrály, což bylo způsobeno umístěním kostela na svahu terasového stupně. Druhou odlišností byla existence hrobového horizontu o dochované mocnosti cca 1 m, který vznikl intenzivním pohřbíváním v gotické lodi kostela. Hroby zde byly ukládány hustě na celé ploše do jednotlivých úrovní – etáží, v tradiční orientaci Z – V. Celkem byly rozeznány nejméně tři úrovně hrobů. Hroby se v řadě případů překrývaly, nasedaly na sebe nebo se přímo porušovaly. V několika případech byly hroby vyhloubeny do hmoty zdi náležející zbořeným částem románské centrály. Hrobový horizont byl tvořen výrazně jednolitou tmavě šedohnědou písčitou hlínou, v níž se prakticky ztrácely obrysy hrobových jam. Vznik hrobového horizontu v gotické lodi souvisel i s celkovým zvýšením podlahy nové lodi, ke které došlo po její výstavbě z důvodu vyrovnání s okolním prostředím.³⁸⁾ Obecně lze dokumentované hroby zařadit do období farní funkce kostela. Zásypy hrobů opět obsahovaly nevelké kolekce keramiky ze širšího úseku 13. – 14. století. Spodní hranici počátku pohřbívání můžeme vymezit vznikem nové lodi v průběhu 2. poloviny 13. století, horní hranice zůstává nepostižena, pře-

devším z důvodu odstranění nejmladší úrovně horizontu při výstavbě stávajícího objektu.

Poslední skupinu tvořily tři hroby uložené vně kostela, za jižní obvodovou zdi gotické lodi, v místech bývalého hřbitova, jehož existence je doložena nejen historicky, ale také archeologicky.³⁹⁾ Dokumentované hroby se nijak nelišily od hrobů uložených v interiéru kostela. Ve všech případech byly hrobové jámy zapuštěny do hmoty starších, již zaniklých zděných konstrukcí. Za detailnější zmínku stojí především hroby dospělých jedinců H2 a H3, uložených v blízkosti obvodové zdi gotické lodi v místech bývalého přístavku. Oba pohřbení jedinci byli umístěni těsně vedle sebe ve vzájemně se respektující poloze (hrob manželů?). Zcela nepostizitelné zůstaly obrysy hrobových jam, na jejichž základě by bylo možné stanovit současnost nebo následnost po-

hřbu obou jedinců. V zásypu hrobu se nalézaly nepočetné zlomky keramiky z časově širšího úseku 13. – 16. století. K uvedeným hrobům je možné vztáhnout zjištění učiněné K. B. Mádlm před zbořením objektu v roce 1896.⁴⁰⁾ Ten při dokumentaci vnějšího lince jižní obvodové stěny zachytil na ostění východněji položeného okna malovaný česky psaný nápis. Částečně čitelný text konstatuje ve stylu náhrobního sdělení, že pod tímto oknem je pochován „.....urozený a statečný Pán Jan Dg...“.⁴¹⁾ Datum úmrtí schází. Autor zprávy na základě stylu písma a celkového projevu nápis zařadil do 2. poloviny 16. století. Při prostorové konfrontaci hrobů s polohou okna je možné uvedený náhrobní nápis vztáhnout k jedinci, který byl uložený buď v kontextu hrobu H2, spíše však v H3. Časové zařazení do raného novověku odpovídá i archeologickému datování podle nejmladšího keramického zlomku vyzvednutého ze zásypu obou hrobů. Existence nápisu spolu s přítomností zemřelého jedince je pozoruhodným svědectvím pohřebních zvyklostí obyvatel Starého Města pražského na počátku novověku.

V době, kdy byly na hřbitově v blízkosti jižní obvodové zdi lodi uloženi zemřelí jedinci, již Mádlm dokumentované portály neplnily svou funkci.⁴²⁾ Hlavní vstup do kostela byl umístěn na západní straně, jak to bezpečně dokládají pohledové veduty Prahy z konce 17. a počátku 18. století. Hřbitov okolo kostela sv. Jana Křtitele mohl plnit svou funkci až do svého zrušení za josefínských reforem na konci 18. století. Přesný rozsah a podobu hřbitovního okrsku však neznáme. Na základě odkrytých hrobů vně jižní stěny lodi a několika starších hrobových nálezů, zjištěných na jižní straně ulice Na Zábradlí,⁴³⁾ soudíme, že hlavní část hřbitova se nalézala v nevelkém pásu na jižní a jihovýchodní straně stavby. Integrální součástí hřbitova byla podle písemných zpráv též budova farní školy, nalézající se na jihozápadní straně kostela v místech bývalého čp. 204.⁴⁴⁾

Obr. 11: Rekonstrukční axonometrie s půdorysem jednotlivých stavebních fází kostela. A – starší románský kostel, B – mladší románský kostel (centrála), C – mladší románský kostel s románskou přístavbou, D – mladší románský kostel s gotickou lodí a pozdějšími přístavky. Rekonstrukce vypracována na podkladě zjištění K. B. Mádlm (cit. v pozn. 16), nejnovějších poznatků archeologického výzkumu a s přihlédnutím k rekonstrukcím kostela sv. Petra a Pavla v Řezovicích (cit. v pozn. 55) (zhotovil M. Müller, dále zpracovala a doplnila S. Matoušová).

NÁSTIN STAVEBNĚHISTORICKÉHO VÝVOJE

Závěrečná kapitola je věnována chronologii jednotlivých stavebních fází sakrálních staveb a jejich rámcovému zařazení do historického vývoje pražské podhradní aglomerace.

Současné poznatky o datování kostela vycházejí při absenci písemných dokladů především ze stavebního rozboru architektonické podoby kostela. Diskusi nad datováním samotného vzniku stavby již od počátku výrazně ovlivnil unikátní nález pískovcové desky s vyrytými iniciálami H R M. EP., objevený při bourání stavby ve zdivu románské části. Deska s nápisem „*Hermanus episcopus*“ je připisována pražskému biskupu Heřmanovi, který zastával tento úřad mezi lety 1099 až 1122.⁴⁵⁾ V osobě Heřmana je hledán stavebník kostela, případně je mu prisuzováno samotné vysvěcení stavby.⁴⁶⁾ Vyloučena nebyla ani varianta, že deska náležela stavebnímu předchůdci románské centrály.⁴⁷⁾ Interpretace desky jako dokladu založení, případně svěcení stavby se stala pro řadu odborníků hlavním argumentem zařazení kostela do doby prvních dvou desetiletí 12. století.⁴⁸⁾ V opozici proti tomuto datování stál výsledek architektonického rozboru románských částí kostela, datující výstavbu do doby kolem roku 1160.⁴⁹⁾

Archeologický výzkum bohužel nepřinesl detailnější chronologické opory, které by umožnily zpřesnit absolutní datování stavebních fází kostela. Zásadním poznatkem bylo zjištění starší sakrální stavby, která porušovala nejstarší raně středověký horizont osídlení Starého Města, obecně datovaný do průběhu 11. – 1. poloviny 12. století. Vznik starší stavby tak můžeme předpokládat v 1. čtvrtině 12. století, tedy v době, do které se hlásí již zmíněná deska biskupa Heřmana, která mohla původně náležet této svatyni a po jejím zboření se dostala do zdiva novostavby. Období úřadu biskupa mohou teoreticky vymezovat dobu vzniku starší stavby. Určitou konstrukcí je zařazení doby výstav-

Obr. 12: Praha 1 – Staré Město, Na Zábřadl čp. 205/I. Půdorys nejmladší fáze kostela sv. Jana Křtitele, vynesena do situace dnešní zástavby (kresba S. Matoušová).

by až do závěrečného období Heřmanova života, přesněji do doby po roce 1118, kdy pražské podhradí postihla povodeň s katastrofálními následky pro podhradní zástavbu.⁵⁰⁾ Uvedený názor, předpokládající vznik první vlny kamenných románských kostelů v příbřežním pásu dnešního Starého Města po povodni roku 1118, byl již minulosti prezentován některými badateli.⁵¹⁾ Kostel vznikl nejspíše jako vlastnická svatyně při dvorci v blízkosti důležitého brodu a jediného, tehdy ještě dřevěného mostu přes Vltavu. Existence panských dvorců je v pražské předlokační aglomeraci v hojném počtu předpokládána, archeologicky však dosud nebyla doložena.⁵²⁾

Z hlediska geomorfologie místa zaujala stavba kostela exponovanou polohu na hraně terasového systému VIIc v nevelké vzdálenosti od Vltavy. V době svého vzniku se stavba tyčila přibližně 4,5 m nad normálním tokem řeky. Výšková úroveň vcelku přijatelně zabezpečovala ochranu před zasažením stavby každoročními jarními vodami. Uvedená situace se změnila po výstavbě staroměstských jezů ve 13. století, kdy již velké vody pravidelně komplikovaly život obyvatelům této části města.⁵³⁾

Nejspíše po polovině 12. století byla starší stavba zbořena a při dodržení principu „stabilitas loci“ pro křesťanské svatyně nahrazena architektonicky náročnější stavbou románské centrály. Ani v tomto případě neznáme přesnou dobu vzniku. Zcela nepoznáno, stejně jako u prvního kostela, zůstává i stavebník, kterého musíme hledat v prostředí společenské elity té doby (kníže, moravští údělníci, biskup). Časové zařazení stavby vychází hlavně ze stavební historického rozboru, který upozornil na předlokové vazby z prostředí bavorského Řezna z doby kolem poloviny 12. století.⁵⁴⁾ V otázce datování nelze opomenout častokrát citovanou analogii pražské stavby, jímž je dodnes stojící kostel sv. Pet-

ra a Pavla v moravských Řeznovicích, jehož výstavba je datována do šedesátých let 12. století.⁵⁵⁾ Pozoruhodná shoda v řadě detailů vyvolává dojem možných vzájemných vazeb mezi oběma stavbami, a to nejen v případě vlastního typu kostela, ale také v případě možné identické osoby stavebníka.

V návaznosti na novostavbu spíše však v nevelkém časovém odstupu po její výstavbě byla k západní straně kostela přizděna kvadratická přístavba se vstupem na jižní straně, provedená románskou stavební technikou z opukových kvádrů. Zcela otevřená zůstává otázka původního účelu přístavby. Vedle interpretace této části jako rozšíření kostela lze připustit i variantu věže nebo obytného přístavku, sloužícího potřebám vlastníka kostela a dvorce.⁵⁶⁾ Horní hranici vzniku této části můžeme hledat na základě současných poznatků získaných při studiu pražských románských domů ještě v průběhu celé 1. poloviny 13. století.⁵⁷⁾

Vrcholně středověká stavební fáze zlikvidovala západní část centrály včetně přístavby a připojila k původně románskému kostelu rozměrnou loď a drobné boční přístavky. Obecně je vznik lodi předpokládán ve 13. století v době rozvíjejícího se gotického slohu.⁵⁸⁾ Do doby farní funkce kostela náleží i všechny doklady intenzivního pohřbívání v interiéru kostela a na vnějším hřbitově (13. – 16. století).

Přelom ve stavebním vývoji kostela sv. Jana Křtitele Na Zábřadl znamenal jeho zrušení roku 1784 a následná přestavba na obytný dům. I přes změnu funkce zůstal kostel zachován ve hmotě domu. Asanace přestavěného kostela a výstavba činžovního domu v letech 1896 – 1897 ukončila existenci sakrální stavby. Zbytky kostela zůstaly uchovány těsně pod dlažbou suterénů až do doby archeologického výzkumu. Po ukončení celé akce byly odkryté části stavby zakonzervovány a jako poslední doklad existence kostela sv. Jana Křtitele tam zůstávají do budoucna.⁵⁹⁾

POZNÁMKY

- 1) Naposled Frolík, J. – Kubková-Maříková, J. – Růžicková, E. – Zeman, A., Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Praha, 2000.
- 2) Vedle Pražského hradu byly učiněny důležité objevy sakrální architektury na ploše Vyšehradu, viz. souhr. Nechvátal, B., Vyšehrad a archeologie, In: Huber, J. – Nechvátal, B., Královský Vyšehrad, s. 112 až 139.
- 3) Naposled souhrnně Dragoun, Z., Zur Frage der frühmittelalterlichen Kirchen auf dem Gebiet der Prager Altstadt, In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al., Život v archeologii středověku, 1997, s. 149 až 159.
- 4) Ebel, M., Dějiny objektu, Praha, Staré Město čp. 205, In: Trejbalová, E. a kol., Stavebně historický průzkum Staré Město čp. 205/I, Blok číslo 1127 mezi ulicemi Na Zábřadl, Anenskou, Smetanovým nábřežím a Anenským náměstím, SÚRPMO Praha 1989, s. 1 – 27e.
- 5) Podliska, J., Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu Praha 1 – Staré Město, Na Zábřadl 1, čp. 205/I, výzkum Státního památkového ústavu v hl. m. Praze č. 3/01, archiv SPÚ HMP, 2002.
- 6) Tomek, V. V., Základy starého místopisu Pražského, oddíl I. Staré město pražské, Praha 1865, s. 88.
- 7) Ekert, F., Posvátná místa královského města Prahy II, Praha, 1884, s. 392.
- 8) Tomek, V. V., cit. v pozn. 6, s. 88.
- 9) Tamtéž, s. 87.
- 10) Ruth, F., Kronika královské Prahy II, Praha, 1904, s. 567.
- 11) Ekert, F., cit. v pozn. 7, s. 392.
- 12) Tamtéž, s. 392.
- 13) Ekert, F., cit. v pozn. 7, s. 393; Ruth, F., cit. v pozn. 10, s. 567; Ebel, M., cit. v pozn. 4, s. 3 – 4.

- 14) Ebel, M., cit. v pozn. 4, s. 10 – 14.
- 15) Tamtéž, s. 19 – 21.
- 16) Mádl, K. B., Zbořený kostel sv. Jana na Zábradlí v Praze, Památky archeologické a mistopisné 17, 1896 – 1897, s. 425 – 438.
- 17) V literatuře uváděn pod označením VII/c, podle dělení Záruba, Q. – Bucha, V. – Ložek, V., Significance of the Vltava terrace systém for Quaternary chronostratigraphy, Rozpravy Čs. Akad. Věd, Ř. mat. přír. Věd, 87, Praha, 1977.
- 18) Naposled Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J., Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v rané středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání), Archeologické rozhledy LIII – 1, 2001, s. 91 – 118.
- 19) Čiháková, J. – Dragoun, Z., Nástin vývoje podhradí Pražského hradu do poloviny 13. století, Archeologické rozhledy XLIX-1, 1997, s. 60.
- 20) Jánská, E. – Špaček, L., Praha 1 – Staré Město, Na zábradlí čp. 209/I, Bulletin záchranného oddělení 4/1966, 1967, s. 22.
- 21) Podliska, J., Praha 1 – Staré Město, kolektorová šachta Anenské náměstí čp. 1133/1, nálezořá zpráva o archeologickém výzkumu 6/95 PÚPP, 1997, NZ archiv ARÚ Praha AV ČR čj. 479/98.
- 22) Výškový údaj měřen ve výškovém systému ČSJSN/Jadran.
- 23) Podliska, J., Praha 1 – Staré Město, Anenské náměstí čp. 1133/1, Anenská ulice čp. 1134, nálezořá zpráva o archeologickém výzkumu 24/99 PÚPP, 1999, NZ archiv ARÚ Praha AV ČR čj. 8939/99.
- 24) Úroveň nejstaršího horizontu 187 m n. m., výškový údaj měřen ve výškovém systému ČSJSN/Jadran.
- 25) Dragoun, Z., Praha 1 – Staré Město, Anenské náměstí čp. 203/I. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický, v tisku.
- 26) Celá akce byla vyvolána realizací statických sond o rozměru cca 0,5 × 1,5 – 2 m a hloubce od 0,2 do 1 m před příchodem archeologů. Během výkopů sond byly stavbou vyzdvíženy lidské kosterní ostatky a narušeny zděné konstrukce. Tento náleř byl pracovníky stavby oznámen archeologickému odd. SPÚ HMP. Po příchodu archeologa byly veškeré zemní práce zastaveny a následně byl zahájen záchranný archeologický výzkum provedený ve dvou etapách v roce 2001.
- 27) Veškeré následující výškové údaje jsou udávány ve systému ČSJSN/Balt po vyrovnaní.
- 28) V průběhu přípravy tohoto článku nebyla k dispozici antropologická analýza kosterních ostatků, z tohoto důvodu je stáří pohřbených pouze odhadováno na základě tělesných proporcí.
- 29) Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J., cit. v pozn. 18, s. 109.
- 30) Tomek, V. V., Dějepis města Prahy, díl I., Praha, 1855, s. 21.
- 31) K. B. Mádl, cit. v pozn. 16, s. 425 – 438.
- 32) Vznik stavby do úseku prvních dvou desetiletí 12. století kladí Čarek, J., Románská Praha, Praha, 1947, s. 201; Mencl, V., Praha předrománská a románská, In: V. Chaloupecký, J. Květ, V. Mencl, Praha románská, stavební a umělecký vývoj města, Osmé knihy, díl druhý, Praha, 1948, s. 100, 112; Líbal, D., Praha – románská architektura, In: Poche a kol., Praha středověká, Praha, 1983, s. 83; Líbal, D. – Muk, J., Staré Město pražské, architektonický a urbanistický vývoj, Praha, 1996, s. 41. Uvedené datování zpochybnila Merhautová, A., Rané středověká architektura v Čechách, Praha, 1971, s. 250, která zařadila stavbu až do doby kolem 1160.
- 33) Mencl, V., cit. v pozn. 32, s. 112.
- 34) Zavřel, J., Ordovické horniny ve zdivu románského kostela sv. Jana na Zábradlí, petrografický posudek, 2002, s. 1 – 2.
- 35) Ojedinelé použití brdicových kamenů v základu české rané středověké sakrální stavby je doloženo u románské klášterní basiliky benediktinek v Teplicích. Archeologický výzkum zde zachytil situaci koruny základového zdiva, kterou vesměs překrývaly brdicové desky. Použití desek je interpretováno jak izolace nadzemního zdiva proti vlhkosti. Hejna, A., Bazilika v Teplicích, Umění VIII., 1960, s. 224.
- 36) Trejbalová, E. a kol., Stavebně historický průzkum Staré Město čp. 205/I, Blok číslo 1127 mezi ulicemi Na Zábradlí, Anenskou, Smetanovým nábřežím a Anenským náměstím, SURPMO Praha 1989, obr. příl. 20, 23.
- 37) Mádl, K. B., cit. v pozn. 16, s. 435, 437.
- 38) Mádl, K. B., cit. v pozn. 16, s. 434 – 435.
- 39) Jánská, E. – Špaček, L., cit. v pozn. 20, s. 22.
- 40) Mádl, K. B., cit. v pozn. 16, s. 437.
- 41) Tamtéž, s. 437.
- 42) Tamtéž, s. 431 – 432.
- 43) Jánská, E. – Špaček, L., cit. v pozn. 20, s. 22.
- 44) Tomek, V. V., cit. v pozn. 6, s. 87.
- 45) Mádl, K. B., cit. v pozn. 16, s. 434, po něm údaj přebírá dále.
- 46) Merhautová, A., cit. v pozn. 32, s. 250; Líbal, D. – Muk, J., cit. v pozn. 32, s. 41.
- 47) Merhautová, A., cit. v pozn. 32, s. 250.
- 48) Čarek, J., s. 201; Mencl, V., s. 112; Líbal, D., s. 83; Líbal, D. – Muk, J., s. 41. Všichni autoři souhrnně cit. v pozn. 32.
- 49) Merhautová, A., cit. v pozn. 32, s. 250.
- 50) Kosmova kronika Česká, překlad K. Hrdina, ed. M. Bláhová, Z. Fiala, Praha, 1972, s. 190.
- 51) Čarek, J., K rekonstrukci vývoje a rozlohy rané feudální Prahy. Pražský sborník historický III, 1966, s. 22.
- 52) Naposled se otázkou rané středověkých panských dvorců na území Prahy zabýval Moutvic, M., Dvorce přemyslovských družiníků a vývoj Prahy románského období, Pražský sborník historický XXII, 1989, s. 7 až 32.
- 53) Havrda, J., Geomorfologická a geologická situace kostela sv. Jana Křtitele Na Zábradlí, odborný posudek SPÚ HMP, 2002, s. 1 – 3.; Hrdlička, L., From Spontaneous to Controlled Development of the Land Relief of the Old Town of Prague, In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al., Život v archeologii středověku, 1997, s. 246 – 248, v příspěvku souhrn starší literatury věnující obecně tomuto tématu.
- 54) Merhautová, A., cit. v pozn. 32, s. 250.
- 55) Konečný, L., Románský kostel sv. Petra a Pavla v Řezovicích, Brno, 1996, s. 24. Za stavebníka kostela autor považuje moravského úředního knížete Konráda Otů (1161–1189).
- 56) Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M., Románské domy v Praze, Praha, 2002, s. 361.
- 57) Tamtéž, s. 355.
- 58) Líbal, D. – Muk, J., cit. v pozn. 32, s. 41.
- 59) Autor děkuje všem spolupracovníkům, kteří se podíleli na terénní části výzkumu a při zpracování získaných výsledků, jmenovitě M. Semerádovi, Mgr. S. Matoušové za dokonalé provedení terénní plánové dokumentace a PhDr. Z. Dragounovi za cenné připomínky.

NEUE ERKENNTNISSE VON DER KIRCHE DES HL. JOHANNES D. T. AM GELÄNDER IN DER PRAGER ALTSTADT

Im Februar und März 2001 nahmen die Fachleute aus der archäologischen Abteilung des Staatlichen Denkmalinstituts in der Hauptstadt Prag eine Rettungsforschung in den Kellerräumen des Hauses Konkr.-Nr. 205/I in der Gasse Na Zábradlí (am Geländer) in der Prager Altstadt in Angriff. Die Rekonstruktionsarbeiten in den Untergeschoß- und Erdgeschoßräumen ermöglichten im unerwarteten Maß die Konstruktionen der einstigen, 1784 im Rahmen der Reformen des Kaisers Josef II. aufgehobenen, später zu einem Wohnhaus umgebauten Kirche des hl. Johannes d. T. abzudecken. Das ganze Gebäude mit Bauresten der Kirche wurde 1896 während der Assanierung abgerissen und mit einem neuen Wohnhaus ersetzt. Aufgrund der Analyse des Bautyps wird die Entstehung der Kirche in den Verlauf des 12. Jahrhunderts gelegt. Erste schriftliche Nachrichten erwähnen ihre Existenz erst im 14. Jahrhundert. Die Teildokumentation vor dem Abriß ermöglichte die Kirche in Gestalt eines ursprünglich romanischen Zentralbaus mit einem quadratischen Schiff zu rekonstruieren, zu dem an drei Seiten Halbkreisapsiden angeschlossen worden waren. An der Westseite befand sich ein gotisches Schiff, das den Westteil der Kirche von unbekannter Form ersetzt hat. Die Kirche bestand in dieser Konfiguration bis zu ihrer Demolierung.

Die zu erforschende Fläche wurde durch den Flächenausmaß der Kellerräume und den Umfang der Bauarbeiten bestimmt. Unter dem Ziegelfußboden und den rezenten etwa in die 20 cm Tiefe reichenden Schichten unter ihm befanden sich zahlreiche gemauerte Konstruktionen mit Gräbern. Den natürlichen Untergrund bildeten die sedimentären sandigen Lehmschichten der oberen Partie der niedrigsten Moldauterasse. Den ältesten Beweis der Ortsbesiedlung stellte ein nicht großes Torso einer durch das Steinfundament der Kirche geschnittenen ausgebrannten Grube dar, die dem frühmittelalterlichen Eisenindustriehorizont der Altstadt angehört hat. Die historische Weiterentwicklung des Ortes hängt mit der Kirche des hl. Johannes d. T. zusammen. Eine ganz neue die Anfänge eines an diesem Ort befindlichen Sakralbaus betreffende Feststellung brachte der Fund von zwei Mauerresten herbei, die sich grundrißlich sowie stratigraphisch dem bekannten Bau der romanischen Zentralkirche entziehen. In der östlichen Partie der Fläche entdeckte man grobes Apsisfundamentsmauerwerk, das an der Westseite

vom Schiff der Zentralkirche und an der Ostseite von der heutigen Untergeschoßmauer überschritten wurde. Im Anschluß an diese Mauern wurde im westlicheren Sektor ein Abschnitt der aus Pläner erbauten Umfassungsmauer registriert, dessen Ostteil in die Höhe des Fundaments und Westteil mit einer Plänerquaderschicht vom südlichen Mauerhaupt erhalten sind. Der Fund eines Apsisfundamentteils in der unlogischen Lage im Verhältnis zur romanischen Zentrale und die folgende Dokumentierung eines nicht langen Abschnitts der quer zum Apsidenfundament orientierten Umfassungsmauer mit identischen Konstruktionszeichen an der Südseite bilden unerschütterliche Indizien für die Existenz eines älteren, dem bisher bekannten romanischen Zentralbau vorgehenden Sakralbau. Der erwähnte Bau läßt sich als eine einschiffige Kirche mit viereckigem Schiff rekonstruieren, die an der Ostseite mit einer Halbkreisapside abgeschlossen wurde. Ganz unerklärt bleibt die Gestalt ihrer Westpartie, die vermutlich beim gotischen Zubau der romanischen zentralen Kirche ganz abgebrochen wurde. Die längsorientierte Kirche wurde später mit dem Bau der bekannten romanischen zentralen Kirche mit drei Apsiden ersetzt. Die archäologische Forschung stellte lediglich die in den Untergeschoßräumen befindlichen Teile der Kirche fest. Es handelte sich überwiegend um die Fundamenteile vom quadratischen Schiff mit nicht großen Teilen der Seitenapsidenabschlüsse. Einen wichtigen Beitrag zur Erkenntnis der Gestalt der romanischen Zentralkirche brachte die Dokumentierung ihrer bisher unbekannten westlichen Partie als eines ursprünglich quadratischen Gebildes in der Hauptachse der Kirche herbei. Der Westteil der romanischen Zentralkirche vom Westwerktyp hatte am ehesten die Funktion einer Vorhalle, über der sich im Obergeschoß die Empore befunden haben mag. Zur Westseite des westlichen rechteckigen Kirchenbauteils war noch ein rechteckiger Zubau über dem quadratischen oder oblongen Grundrissangeschlossen. Nach dem Zubau blieben nur Teile der nördlichen Umfassungsmauer mit dem erhaltenen südlichen Mauerhaupt und die teilweise beschädigte südliche Umfassungsmauer mit der Eingangsöffnung bei ihrem westlichen Ende. Die genannten Umfassungsmauern wurden zur Westseite des Zentralbaus mit einer Baunaht angeschlossen. Auf grundsätzliche Weise griff in die Kirchengestalt die gotische Bauperiode ein. Die beschränkte Raumkapazität des älteren Sakralbaus genügte nicht mehr den neuen Ansprüchen, und daher wurde der Westteil der Kirche abgerissen und das ursprüngliche Kirchenschiff zum Presbyterium umgewandelt; in der weiteren Folge baute man das neue annähernd längliche, an der Westseite etwas breitere Schiff. Dazu wurden an der Nord- als auch an der Südseite kleine Zweckzubauten des hochmittelalterlichen bis frühneuzeitlichen Alters zugefügt. Den integralen Teil der Kirche bildeten die vor allem im Kircheninneren, aber auch außerhalb ihr an ihrer Südseite dokumentierten Gräber. Insgesamt registrierte man 25 Gräber mit mindestens 27 Begräbnissen. Die Begrabenen wurden einheitlich in der gestreckten Lage auf den Rücken liegend mit gekreuzten oder entlang des Rumpfes gelegten Händen in der traditionell westwärts orientierten Kopflage, und zwar sowie in hölzernen Truhen als auch vermutlich nur in den Stoff eingewickelt ohne Ausstattung beigesetzt.

Die zeitgenössischen Erkenntnisse von der Kirchengründung kommen bei keinen schriftlichen Belegen vor allem von der Bauanalyse der architektonischen Gestalt der Kirche heraus. Die Diskussion über die Datierung der eigentlichen Entstehung des Baus beeinflusste erheblich der 1896 bei der Demolierung im Mauerwerk des romanischen Teils erfolgte Fund einer Sandsteinplatte mit Initialen H R M. EP. Die Platte mit der Aufschrift „Hermanus episcopus“ wird dem Prager Bischof Hermann zugeschrieben, der sein Amt in den Jahren 1099-1122 ausübte. In diesem Hermann wird der Bauherr der Kirche gesucht, bzw. ihm schreibt man ihre Einweihung zu. Es läßt sich auch die Möglichkeit nicht ausschließen, die Platte möge dem Vorgängerbau angehört haben. Die Interpretierung der Platte als eines Belegs der Kirchengründung, bzw. ihrer Weihe wurde für manche Fachleute das Hauptargument für die Einordnung der Kirche in die ersten zwei Jahrzehnte des 12. Jahrhunderts. In der Opposition zu dieser Datierung stand das Ergebnis der architektonischen Analyse der romanischen Kirchenteile, die den Ausbau in die Zeit gegen 1160 datiert hat. Die archäologische Erforschung brachte leider keine detaillierten chronologischen Stützen, die eine präzisierte absolute Datierung der Bauphasen der Kirche ermöglicht hätten. Eine wesentliche Erkenntnis stellt aber die Feststellung eines älteren, in den ältesten frühmittelalterlichen, gewöhnlich in den Verlauf des 11. – 1. Hälfte d. 12. Jahrhunderts datierten Eisenindustriehorizont der Altstadt eingreifenden sakralen Vorgängerbau dar. Die Entstehung des älteren

Kirchenbaus läßt sich im 1. Viertel des 12. Jahrhunderts voraussetzen, also in der Zeit, in die sich die genannte Platte des Bischofs Hermann datieren läßt. Als eine gewisse Konstruktion erscheint die Zuordnung der Bauzeit den letzten Jahren Hermanns, genauer also der Zeit nach dem Jahr 1118, in dem eine Moldauüberschwemmung katastrophale Folgen für die Bebauung der Prager Unterburg gehabt hatte. Die Kirche entstand wohl als eine Eigentumskirche bei einer Kurie nahe einer wichtigen Furt und der einzigen, damals noch hölzernen Moldaubrücke. Hinsichtlich der Geomorphologie des Ortes einnahm die Kirche eine exponierte Lage an der Kant des Terrassensystems VIIc unweit der Moldau. In seiner Entstehungszeit stand der Kirchenbau ungefähr 4,5 m hoch über dem normalen Flußstrom. Sein Höhenniveau gewährleistete den verhältnismäßig sicheren Schutz vor der alljährlichen Frühjahrüberschwemmung. Am ehesten nach der Mitte des 12. Jahrhunderts wurde der ältere Bau abgerissen und bei der Einhaltung des Prinzips der „Stabilitas loci“ für die christlichen Gotteshäuser mit einem architektonisch anspruchsvolleren Kirchenbau über dem zentralen Grundriss ersetzt. Auch in diesem Fall kennen wir nicht seine Entstehungszeit. Ganz unbekannt bleibt sowie bei der ersten Kirche auch der Bauherr, den man im Umkreis der damaligen Gesellschaftselite suchen soll (d. h. der Landesherr, die mährischen Teilfürsten, der Bischof). Die Datierung des Baus kommt hauptsächlich von der bauhistorischen Analyse heraus, die auf die Vorlagen im Milieu vom bayrischen Regensburg gegen die Mitte des 12. Jahrhunderts aufmerksam machte. In der Datierungsfrage darf man nicht die manchmal zitierte Analogie des Prager Baus, nämlich die bisher stehende Kirche der hl. Petrus und Paulus in Reznovice in Mähren übersehen, deren Ausbau in die sechziger Jahre des 12. Jahrhunderts datiert wird. Der bemerkenswerte Einklang einer Reihe der Details ruft den Eindruck von möglichen gegenseitigen Beziehungen zwischen beiden Bauten hervor, und zwar nicht nur in der Frage des Kirchenbautyps, sondern auch in der möglichen Identifikation des Bauherrn. Anschließend an den Neubau, eher aber nach einer kurzen Zwischenzeit danach wurde an die Westseite der Kirche ein quadratischer Zubau in der romanischen Bauweise aus den Plänerquadern mit dem Eingang an der Südseite zugefügt. Ganz offen bleibt jedoch die Frage nach dem ursprünglichen Zweck dieses Zubaus. Neben seiner Interpretation als der Kirchenenerweiterung mag auch die Variante eines Turms oder eines dem Bedarf des Besitzers dienenden Wohnzubaus zugelassen werden. Die obere Grenze der Entstehungszeit dieses Zubaus mag man in der ganzen 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts suchen. Die hochmittelalterliche Bauphase trug den Westteil der Zentralkirche samt des Zubaus ab und fügte der ursprünglich romanischen Kirche ein gedehntes Schiff und kleine Seitenzubauten zu. Die Entstehung des Kirchenschiffs wird generell im 13. Jahrhundert vorausgesetzt. Der Periode der Pfarrfunktion der Kirche gehören auch alle Belege intensiver Bestattung im Kircheninneren sowie auch auf dem umgebenden Kirchhof (13.-16. Jh.). Den Wendepunkt in der baulichen Entwicklung der Kirche des hl. Johannes d. T. am Geländer bildete ihre Aufhebung im J. 1784 und ihr folgender Umbau zu einem Wohnhaus. Trotz der Funktionsänderung blieb der Kirchenbau in der Masse des Gebäudes erhalten. Die Demolierung der umgebauten Kirche und der nachfolgende Ausbau eines Mietshauses in Jahren 1896 bis 1897 schloß ihre Existenz ab. Die letzten Reste des Kirchenbaus waren dicht unter der Pflasterung in Kellerräumen des Hauses bis zur archäologischen Grabung erhaltengeblieben. Nach dem Abschluß der Forschungsarbeiten wurden die abgedeckten Baureste konserviert um in der Zukunft als letzte Belege der einstigen Existenz der Kirche des hl. Johannes d. T. am ursprünglichen Ort zu bleiben.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1 – Altstadt, Kirche des hl. Johannes d. T. am Geländer: Östliche Apsis des romanischen Zentralbaus vor seiner Demolierung, 1896. (Reproaufnahme von: Chaloupecký, V., Květ, J., Mencl, V., 1948).

Abb. 2: Prag 1 – Altstadt, Lokalisierung der archäologischen Erforschung in der Gasse Na Zábřadli (am Geländer) Konstr.-Nr. 205/I. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 3: Prag 1 – Altstadt, Na Zábřadli Konstr.-Nr. 205/I, Untergeschoß. Allgemeine Fundsituation mit ausgezeichneten abgedeckten Mauerresten und eingesenkten Objekten. Strichpunktlinie – Verlauf des generellen Schnitts im Westteil der Kirche, s. Abb. 7. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 4: Prag 1 – Altstadt, Na Zábřadli Konstr.-Nr. 205/I. Fundsituation im Sektor B mit mächtigem Fundament des quadratischen Kirchenschiffs, mit Ansatz der südlichen Apsis (Z1) und dem Torso des Apsisfundaments der Vorgängerkirche (Z5), das ein Eisenindustrieobjekt (V7) überschneidet. Zwi-

schen den Mauern präparierte Gräber. Ansicht von Osten. (Foto K. Kozák, 2001).

Abb. 5: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Fundsituation im Sektor C mit dem mächtigen Fundament der südlichen Umfassungsmauer des gotischen Kirchenschiffs (Z3), der Ecke der romanischen Zentralkirche, der Südwand mit dem zugemauertem Eingang vom romanischen Zubau (Z2), der südlichen Umfassungsmauer vom Schiff der Vorgängerkirche (Z6) und dem Fundament des gotischen Zubaus (Z4), Ansicht von Westen. (Foto J. Podliska, 2001).

Abb. 6: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Fundsituation im Sektor D mit der westlichen Außenseite des westlichen quadratischen Baukörpers der romanischen Zentralkirche mit der quer zugefügten Mauer des romanischen Zubaus. Im Hintergrund Umriß des Fundaments der nördlichen Umfassungsmauer des gotischen Kirchenschiffs. Zwischen den romanischen Mauern eine Sonde mit dem abgedeckten Skelettgräberniveau. Ansicht von Südwesten. (Foto J. Podliska, 2001).

Abb. 7: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Genereller Schnitt über die gemauerten Konstruktionen in der westlichen Partie der Kirche mit Auszeichnung der Höhnenniveaus. Bauphasen: schwarz – ältere romanische Kirche, dicht kreuzschraffiert – die zweite romanische Kirche (Zentrale), dünn kreuzschraffiert – romanischer Zubau zur Zentrale, dicht schraffiert – gotischer Kirchenschiff, dünn schraffiert – spätere Zubauten zum gotischen Schiff, grau – neuzeitliches Umfassungsmauerwerk des Untergeschosses. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 8: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Fund- und Rekonstruktionsplansituation der Bauphasen der Kirche. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 9: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Fund- und Rekonstruktionsplansituation der Bauphasen der Kirche. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 10: Prag 1 – Altstadt, Na Zábradlí Konstr.-Nr. 205/I. Fundsituation der erforschten Gräber und Umrisse der Gruben (eingezeichnet in den Mauerplansituationen). Um der Anschaulichkeit wegen sind Skelette schematisiert. (Zeichnung S. Matoušová).

Abb. 11: Rekonstruktionsaxonomie mit Grundrissen einzelner Bauphasen der Kirche. A – die ältere romanische Kirche, B – die zweite romanische Kirche (Zentrale), C – die zweite romanische Kirche mit dem romanischen Zubau, D – die zweite romanische Kirche mit dem gotischen Schiff und späteren Zubauten. Rekonstruktion aufgrund der Feststellungen K. B. Mádl's (Anm. 18), der neuesten Feststellungen der archäologischen Forschung und unter Beachtung der Rekonstruktionen der Kirche der hll. Petrus und Paulus in Řezno (s. Anm. 55). (M. Müller, weiter bearbeitet und korrigiert von S. Matoušová).

(Übersetzung J. Noll)

POZNÁMKA K NEJSTARŠÍM PARTIÍM DOMU ČP. 438/I V MICHALSKÉ ULICI NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

ZDENĚK DRAGOUN

V rámci revize staroměstských románských domů poskytl realizované stavební úpravy v suterénech domu čp. 438/I v roce 2001 možnost bližšího pohledu na některé části zdejších sklepů. V literatuře býval za nejstarší půdorysnou partii považován suterén v zadní části parcely (prostor 1 obr. 1), jehož původ byl kladen do románského období.¹⁾

Podrobnou prohlídkou zdíva a realizovanou sondou do mladší přízdívky v západní stěně tohoto prostoru nebyly zjištěny doklady příslušnosti stavby do raného středověku. Jediný náznak uvažovaného románského původu tvořilo několik hrubě opracovaných opukových kamenů, patrně druhotně použitých ve východní části severní stěny. Stávající valená klenba je zřetelně mladšího původu než severní stěna suterénu, protože částečně zakrývá dvojici otvorů, které na rozdíl od dřívější interpretace spíše než za okna považujeme za násypné otvory.²⁾ V celkové dispozici suterénu se po odmítnutí románského původu jeví tato prostora jako nejmladší část zdejších sklepů, zvláště když severní část její východní zdi má charakter rubu základů sousedního sklepa ve střední partii suterénu (prostor 2 obr. 1).

Zajímavý detail byl ovšem při této příležitosti konstatován v jihovýchodním rohu gotického sklepa v jižní části stavby, nepřiléhajícího přímo k uliční čáře (prostor 2 obr. 1). Opukové zdívo nepravidelně kvádřového charakteru je zde velmi hrubě řádkováno a obsahuje obdélnou odkládací niku o rozměrech 46 × 34 cm a hloubce 44 cm. Její obvod je lemován úzkými opukovými kameny, pečlivěji opracovanými pouze na plochách tvořících vnitřek niky (obr. 3). Originální část tohoto zdíva dosahuje délky 305 cm s porušenou a dodatečně přezděnou střední částí (obr. 2 a 3). V horní části zdíva nad nikou jsou opukové kameny kladeny do šikmých, k východu klesajících vrstev, směřujících ke vstupnímu otvoru do jižního z trojice sklepů při ulici (prostor 3 obr. 1). Jižní bok vstupní špalety je vyzděn z pečlivě opracovaných opukových kvádrů (obr. 2), dnešní severní bok vlastně představuje řez lomovým zdívem dodatečně k severu rozšířeným vstupním otvorem. Nad zhruba půlkruhovitě zakončeným průchodem, původně vyzděným z cihel gotického formátu, je ve zdívu vynášecí cihlový pas a nad ním nevelké, nepravidelně zděné čelo valené klenbičky. Její menší část, tvořená úzkými na výšku kladenými opukovými kameny, se ve zmíněném nároží místnosti rovněž dochovala v délce cca 100 cm (obr. 4).

Popsaný útvar lze celkem spolehlivě interpretovat jako torzo vstupní šíje, jíž se vstupovalo do zahmloubeného prostoru dnešního jižního sklepa při ulici (místnost 3 obr. 1). Provedení šíje vykazuje celkem jasné prvky gotických stavebních postupů - zdívo je zbudováno z dále neupravovaných lámaných opukových kvadratických kamenů a pod čelem klenby šíje a v portálové části vstupu jsou použity cihly. Zdívo nepřilíhlo úspěšnou snahou po hrubém řádkování a použitím zvláštních nepravidelných kvádrů projevuje ohlas románských prvků. Románské uzanci odpovídá i rohové umístění šíje, která zpřístupňovala zahmloubený prostor z nitra parcely. Všechny uvedené znaky dovoluují klást vznik této části stavby do raně gotického období, patrně dosti hluboko do 2. poloviny 13. století. Jižní stěna šíje, část jejího valeného zaklenutí a vlastní vstupní otvor byly dodatečně pojaty do zdíva dlouhého valeně klenutého sklepa ve střední části domovní dispozice, při jehož výstavbě byla odstraněna severní boční zeď šíje. Tento sklep není kvůli ústupku jeho východní stěny považován za výsledek jediné gotické fáze,³⁾ nicméně současně bylo upozorněno na jednotnost klenby prostoru.⁴⁾ Spíše než o ústupku zdíva zde můžeme hovořit o šikmém přechodu mezi dvěma rovnoběžnými, ale v poněkud jiné linii vedenými zdmi. Protože považují za nepravděpodobné částečné dochování klenby vstupní